

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 711.452(497.434Ribnica)(091)

Prejeto: 6. 7. 2018

Boris Golec

dr., izr. prof., znanstveni svetnik, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: bgolec@zrc-sazu.si

»Ribenca, narlepši terg na Krajskim« Trg Ribnica do odprave trške avtonomije v začetku 19. stoletja

IZVLEČEK

Ribnica na Dolenjskem je bila eden večjih in prepoznavnejših trgov na Krajskem z močno neagrarno dejavnostjo, zlasti z razširjeno krznarsko obrtjo. Posebnost ribniškega trga je nastanek neposredno iz vasi, kar se je zgodilo v času kolonizacije sosednje Kočevske v prvi polovici 14. stoletja. Čeprav je Ribnica sodila med maloštevilne krajske trge z razvito trško avtonomijo, se ta vendarle ni razvila do takšne stopnje kot ponekod drugod. Trg je v zgodnjem novem veku doživel tudi nihanja v obljudenosti, največja nesreča pa ga je doletela leta 1778, ko je skoraj povsem pogorel, a se je hitro spet postavil na noge. Konec 18. stoletja je Valentin Vodnik o Ribnici upravičeno zapisal: »Ribenca, narlepši terg na Krajskim.«

KLJUČNE BESEDE

Ribnica, trg, trška uprava, sejmi, trgovina, obrt

ABSTRACT

*»RIBENCA, NARLEPŠI TERG NA KRAJSKIM«
MARKET TOWN OF RIBNICA UP TO THE ELIMINATION OF MARKET-TOWN AUTONOMY
IN THE EARLY NINETEENTH CENTURY*

Ribnica in Lower Carniola was one of major and significant market towns in Carniola, based on a distinctly non-agrarian economy and particularly the widespread fur industry. What distinguishes Ribnica from other market towns is that it emerged directly from a village during the colonisation of the neighbouring Kočevje area in the first half of the fourteenth century. Although Ribnica was one of the few Carniolan market towns with well-developed autonomy, the latter never reached the same degree as in some other areas. In the early Modern Period, the market town also experienced population fluctuations and faced the greatest disaster in 1778, when it nearly burned to the ground, but then soon recovered. At the end of the eighteenth century, Valentin Vodnik rightly described it as: »Ribenca, narlepši terg na Krajskim« [Ribnica, the most beautiful market town in Carniola].

KEY WORDS

Ribnica, market town, market town governance, fairs, trade, industry

Nastanek trga in njegove glavne značilnosti

V 14. stoletju je Dolenjsko poleg nastopa Habsburžanov kot deželnih knezov (1335) in njihove ustanovitve najpomembnejšega dolenjskega urbanega središča Novega mesta (1365) zaznamoval pojav več novih trgov. Ti so temeljito predrugali razporeditev meščanskih naselij, preden se je proces nastajanja trgov na Slovenskem pred koncem stoletja večinoma zaključil. V 14. stoletju je tako v pisnih virih izpričano največ novih dolenjskih trgov. Poleg Metlike (1300) in zgodaj ugaslega Kronovega (1308) se tedaj pojavijo še devet trških naselij: Šentvid pri Stični (1326–1333), Trebnje (1335), Radeče (1338), Krško (1343), Ribnica (1350), Kočevje (1377), Poljane ob Kolpi (1377), Žužemberk (1377), Litija (1386) in Višnja Gora (1386).¹ Vzpon, če že ne tudi samo utemeljitev, so skoraj vsi dolgovali dvema močnima rodbinama, Ortenburžanom in Celjskim, ter prišli slednjič leta 1456 kot celjska dediščina v habsburške roke.

Zahodna polovica Dolenjske, kjer se od prve tretjine 14. stoletja kot prvi omenja trg Šentvid pri Stični, ni, je v tem času dobila še en trg, Ribnico, s trškim nazivom izrecno omenjeno leta 1350 (*ze Reyfnicz im marcht*).² Za ribniški trg je bilo značilno, da je grad kot sedež ribniškega gospostva stal že od srednjega veka na ravnini tik ob trgu in ne na vzpetini. Ribniško gospostvo, leta 1220 v rokah Auerspergov, je prišlo še pred letom 1263 v posest Ortenburžanov in je nato delilo usodo ortenburško-celjskih posesti. V dobi Ortenburžanov je bila Ribnica sredi 14. stoletja že pomembno gospodarsko in upravno središče.³ Prav v času prve omembe trga je na Kočevskem potekala živahna ortenburška kolonizacijska dejavnost, ki je dala kraju gospodarsko neprimerno močnejše zaledje na jugu. Ni naključje, da se v virih skoraj hkrati s trgom in kočevsko kolonizacijo pojavijo ribniški vikar (1340), cerkev sv. Štefana (1353) in končno župnija (1363).⁴ Poznejša vloga pomembnega cerkvenoupravnega središča je imela korenine že konec srednjega veka. Župniki so se namreč začeli redno imenovati arhidiakoni v zadnjem desetletju 15. stoletja, k svojemu arhidiakonatu pa so poleg celotne Kočevske prištevali župniji Bloke in Stari trg pri Ložu.⁵ Tako je bila Ribnica poleg Novega mesta in Metlike ena od treh meščanskih naselbin, ki je v novi vek vstopila kot cerkvenoupravno središče nad ravnijo navadne župnije.

Skupaj s še dvema drugima kranjskima srednjeveškima trgoma, Postojno in Planino, spada ribniški trg v poseben razvojni tip – **nastanek trga neposredno iz vasi** –, ki je med slovenskimi srednjeveškimi naselji najmanj razširjen. Pojav preoblikovanja oziroma povzdignitve vaškega naselja v trg je prepoznaven po značilni posestni strukturi s hubo (kmetijo) kot temeljno enoto. Pri navedenih treh trgih je posest do konca 15. stoletja izpričana le s posameznimi primeri, kot celota pa v najstarejših urbarjih iz časovnega razpona 1498–1573, ki v vseh treh trgih ločijo med hubno posestjo in podružniki – kajžarji (*untersassen*).⁶ Izhodišče v številu prvotnih hub je bilo precej različno: v Planini 8, v Postojni 15 in v Ribnici kar 21.⁷

Čeprav se v Ribnici pri podružnikih pozneje mestoma pojavlja tudi posestna enota oštat in se izraza prepletata kot sinonimna,⁸ pa v teh podružniških oštatih ni mogoče prepoznati pravih »urbanih« oštatov, ki bi predstavljali morebitni sekundarni trg ob prvotnem vaškem hubnem naselju. Njihov mlajši nastanek potrjujeta predvsem dve okoliščini: dosledno označevanje celote kot podružniki, tj. z značilnim poimenovanjem mlajšega kajžarskega adstrata, in lega večine teh zunaj samega trškega jedra. V vseh najstarejših urbarjih se naziv tržani (*bürger*) nanaša izključno (!) na posestnike razdeljenih hub v trgu, ki sestavljajo popisno enoto trg kot takšno. Podružniki (*untersassen*) so v urbarjih pomenljivo navedeni posebej. Tako kot v vaseh so bili sloj poznega nastanka in niso bili prebivalci trškega, prvotno vaškega jedra naselja, čeprav so imeli nekateri maloštevilni svoja domovanja tudi tam. Nadalje je treba poudariti, da v času prvih urbarjev struktura hubne posesti Planine, Postojne in Ribnice le malo odstopa od strukture njihove podeželske okolice. Tako v trgih kot v večini okoliških vasi je bila prevladujoča posestna enota polovična huba, nerazdeljenih pa je ostalo malo hub. Enako kot pri trgih so se domovi podružnikov oblikovali tudi v večjih vaseh, a v manjšem številu.

Prvotna vaška Ribnica je bila obcestna vas, le da je šlo tu, drugače kot pri Planini, za njeno enostransko varianto, zastopano v več značilnih koloniziranih vaseh Ribniške doline.⁹ Proti jugu jo je namreč omejeval potok Bistrica, onstran katerega je zrasel grajski

¹ Prve omembe trgov gl. v: <https://topografija.zrc-sazu.si/>; prim. Kos, *Gradivo za historično topografijo Slovenije*.

² Prvo omembo Ribnice kot trga vsebuje listina Tristrama iz Sajevca, datirana »ze Reyfnicz inn marcht« (HHStA, AUR, 1350 VII. 1., Ribnica, po: ZRC SAZU, ZIMK, Božo Otorepec, Centralna kartoteka srednjeveških listin).

³ Otorepec, *Srednjeveški pečati*, str. 79–82.

⁴ Prim. prav tam, str. 81–82. – Höfler, *Gradivo za historično topografijo*, str. 153; Höfler, *O prvih cerkvah*, str. 39–40.

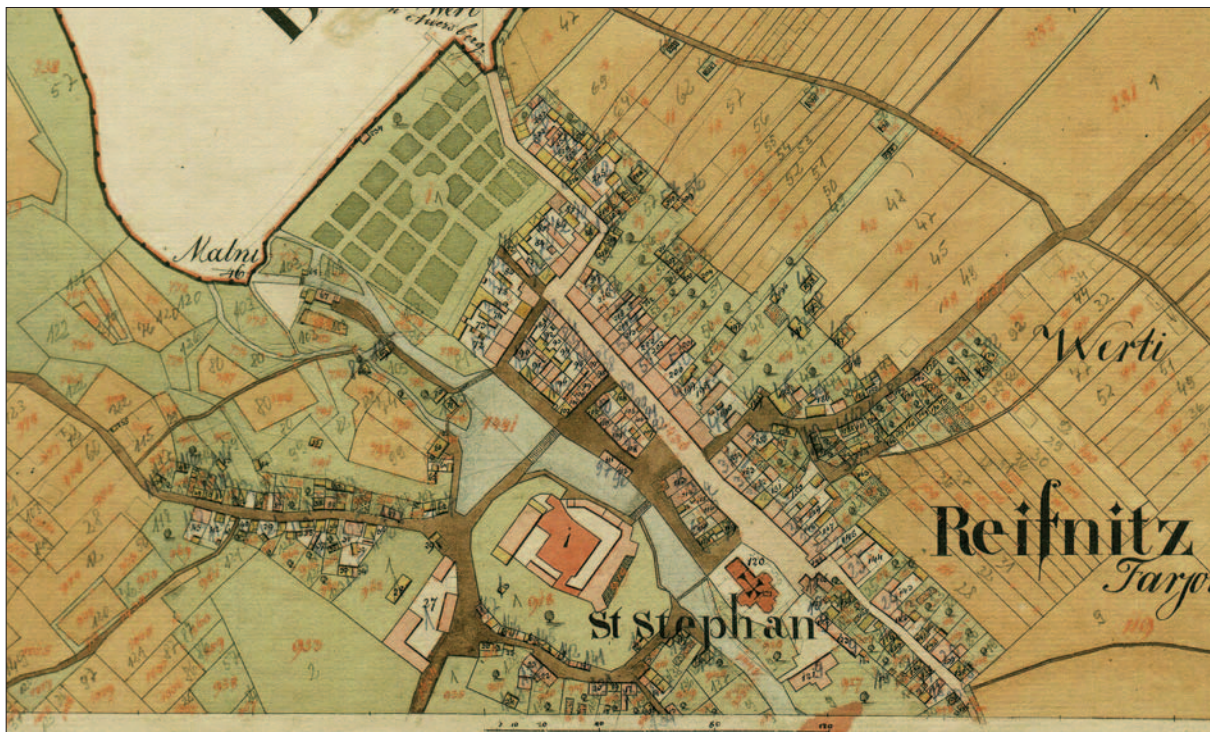
⁵ Gruden, *Cerkvene razmere*, str. 77–78; Höfler, *O prvih cerkvah*, str. 41; Höfler, *Gradivo za historično topografijo*, str. 154.

⁶ Urbarji gospostva Postojna: 1498 (objava: Kos, *Srednjeveški urbarji*, str. 223–224), 1500, fol. 1–2' (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 73, I/42, lit. A I–1), 1504, fol. 1–1' (prav tam), 1564, s. p. (prav tam). – Urbarja gospostva Hošperk: 1551, s. p. (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 84, I/49, lit. H I–3), 1553, s. p. (prav tam, lit. H I–4). – Urbarja gospostva Ribnica: 1564, s. p. (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 105, I/59, lit. R I–5), 1573, s. p. (ARS, AS 774, Gospostvo Ribnica, knj. 1).

⁷ Izhodiščno stanje je povzeto po naslednjih urbarjih: Postojna 1498, Hošperk 1553 in Ribnica 1564 (gl. prejšnjo opombo).

⁸ Oštate, ki jih posedujejo podružniki, srečamo v urbarju iz leta 1573 (*Untersassen im marcht Reifniz*) (ARS, AS 774, Gospostvo Ribnica, knj. 1, s. p.).

⁹ Prim. zemljevid Kmečka naselja na Slovenskem v: Blaznik et al. (ur.), *Gospodarska in družbena zgodovina*, priloga Z XXV.

*Ribniški trg na franciscejski katastrski mapi iz leta 1823
(ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 232, k. o. Ribnica, mapa, mapni list 3).*

kompleks. Posestne enote je mogoče zasledovati po urbarjih od srede 16. vse do srede 19. stoletja, zato je s pritegnitvijo franciscejskega katastra mogoče precej natančno ugotoviti kontinuiteto in identiteto posameznih hub in podružništev – kajž.¹⁰ Za prve domove podružnikov in župnijsko cerkev sv. Štefana se je našel omejen prostor onstran ceste do bistriškega potoka, s čimer je dobila Ribnica bolj urbano podobo sklenjenega naselja na obeh straneh ceste. Temu razvoju se je podredil tudi zaključeni sklop župniji podložnih domov, ki zapira vzhodni rob kraja: tri prvotne hube v isti vrsti s hubami ribniškega gospostva in vrsta mlajših oštатов – kajž na nasprotni strani ceste, kjer stoji cerkev.¹¹ Vse skupaj sestavlja danes sklenjeno zazidano jedro z oznako Trg. Ribnica tako v svojem jedru ni bila farna vas, ampak enostranska občestna kolonizacijska vas, v katero se je župnija vkomponirala šele pozneje, v času, ko so naselje začeli v virih označevati kot trg. Bržčas je že 14. stoletje

prineslo prve oštate, značilne predvsem za župnijske podložnike,¹² ki so naznanili drugo razvojno stopnjo – množični pojav podružništva. Zanj je bilo dovolj prostora le zunaj trga, tj. na Mali Mlaci onstran Bistrice južno od gradu.¹³

V političnem pogledu je ribniški trg tudi v zgodnjem novem veku najprej ostajal v enakih okvirih kot od leta 1456 dalje, ko je gospostvo prišlo v habsburške roke in so ga deželni knezi skupaj s trgom oddajali v zastavo zastavnim imetnikom. Potem ko so komorno gospostvo Ribnica leta 1618 kupili baroni Khisli, sta gospostvo in trg eno generacijo delila skupno usodo s še dvema dolenskim meščanskima naseljema:

¹⁰ Urbarji gospostva Ribnica: 1564 (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 105, I/59, lit. R I-5), 1573 (ARS, AS 774, Gospostvo Ribnica, knj. 1), 1621 (prav tam, knj. 2), 1659 (prav tam, knj. 3), 1707–1710 (prav tam, knj. 4), 1711–1714 (prav tam, knj. 5), 1818–1829 (prav tam, knj. 17). – ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 124, RDA, N 169, No. 22, 23. 7. 1755. – ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 232, k. o. Ribnica, mapa (1823), protokol; prav tam, Cenilni operati, N 232, k. o. Ribnica.

¹¹ Župnijsko posest poznamo šele po terezijanskem katastru sredi 18. stoletja (ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 104, RDA, N 26, No. 8, s. d.).

¹² Po terezijanskem katastru je bilo okoli leta 1750 v trgu Ribnica 10 župnijskih oštатов (ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 104, RDA, N 26, No. 8, s. d.), ki jih na podlagi mlajše franciscejske katastrske mape in cenilnih operatov vse lociramo v sklop župnijske posesti na vzhodnem koncu trga (ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 232, k. o. Ribnica, mapa (1823); ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, Cenilni operati, N 232, k. o. Ribnica, zapisnik zemljiških in stavbnih parcel, 18. 11. 1823).

¹³ Razlikovanje med podružniki v trgu (*Markt Reiffnitz vndersassen*) in na Mali Mlaci (*An der Lackhen*) srečamo šele v urbarju leta 1659, vendar primerjava posesti in priimkov s starejšimi urbarji iz let 1564, 1573 in 1621 priča o že tedaj domala identičnem stanju. Leta 1659 je bilo podružnikov v trgu 7, na Mali Mlaci pa kar 43. Med daleč prevladujočo hubno posestjo samega trga urbar navaja manjši delež nehubne posesti, tj. 11 hišic in hiš ter dva oštata. ARS, AS 774, Gospostvo Ribnica, knj. 1, urbar 1573; knj. 2, urbar 1621; knj. 3, urbar 1659. ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 105, I/59, lit. R I-5, urbar 1564.

mestom Kočevje in trgom Poljane. Khisli so v letih 1619 in 1623 z nakupom pridobili komorni gospodstvu Kočevje in Poljane ter bili leta 1624 – zdaj kot gospodarji znatnega dinastičnega teritorija treh gospostev in deželjskih sodišč – iz baronov povzdignjeni v grofe Kočevske.¹⁴ Sredi zaključnega ozemlja je kot enklava ostalo le deželnoknežje mesto Kočevje, vendar je cesar Ferdinand II. tudi tega za dve desetletji navezal na gospodstvo, ko je leta 1621 Jakobu Janezu Khislu v dosmrtni užitek podelil drugo ali prizivno sodno instanco nad mestom, dotlej pripadajočo vicedomskemu uradu.¹⁵ Naveza je trajala do leta 1641, ko so Khisli vsa tri gospostva skoraj hkrati prodali. Kočevsko-poljanski del je prišel v posest grofov Auerspergov kot sestavni del njihovega neprimerno obsežnejšega dinastičnega ozemlja na osrednjem in jugozahodnem Dolenjskem, ribniško gospostvo pa je kupil plemeniteni mitničar Andrej Triller pl. Trillek, čigar rodbina, prav tako povzdignjena v grofovski stan, ga je posedovala do leta 1707, ko je s poroko prešlo na grofe Kobenzle. Od leta 1810 je bilo v rokah neplemiške rodbine Rudež, ki je dominikalnemu delu posesti gospodarila tudi po zemljiški odvezi, vse do prve polovice 20. stoletja.¹⁶

Kot pri mnogih drugih trgih trško ozemlje tudi v Ribnici ni v celoti spadalo pod enega zemljiškega gospoda. Na Kranjskem razcepljenost trškega ozemlja srečujemo predvsem tam, kjer se je trg razvil neposredno iz hubne vasi, ki ob pridobitvi trškega naslova že ni bila več kompaktna. Posamezne hube so bile v Ribnici odtujene zgodaj in jih pozneje srečamo v rokah domače župnije. Župnijsko posest poznamo šele iz terezijanskega katastra sredi 18. stoletja, vendar je mogoče vse tri župnijske hube v trgu po legi prepoznati kot sestavni del kolonizacijske vasi,¹⁷ kar pomeni, da so morale biti prvotno podložne ribniškemu gospostvu.

V trgih je lahko teritorialni gospod za določene nepremičnine uveljavil tudi poseben status, ki se je razlikoval od splošnega razmerja zemljiški gospod – podložna posest. Tak status so imele t. i. svobodne hiše, ki jih gre deliti na takšne s sodno imuniteto in druge, saj je trg začasno fiskalno oprostivjivo. Slednjo zasledimo pri vrsti »osvoboditev« v letih po padcu Celjskih (1456) in je očitno značilna za mlajši čas, saj jo srečamo predvsem v 15. stoletju. V ribniškem

trgu je, denimo, cesar Friderik III. leta 1458 Hansa Čušperskega doživljenjsko oprostil plačevanja činža, davka, tlake ter drugih obveznosti za hišo in poldrugo hubo.¹⁸

Gospodarska podoba ribniškega trga

O gospodarski podobi trga je za prvi dve stoletji znanega zelo malo. Sklepati je mogoče, da je v Ribnici živela obrt, še preden se je vas v prvi polovici 14. stoletja preoblikovala v trg. Prvi znani obrtnik, kolar Štefan Nundorfer (*pogner zu Reyffniz*), je sicer izpričan šele leta 1423¹⁹ in je do konca srednjega veka tudi edini.

Neagrarna dejavnost ribniške pokrajine in trga je znatne spremembe doživljala od konca 15. stoletja, ko so se na Kranjskem deloma preusmerili prometni tokovi. Skozi Ribnico je tedaj na škodo Ljubljane potekal živahen trgovski promet proti jugu, kar je leta 1496 privedlo do deželnoknežje prepovedi, da bi trgovci uporabljali »neobičajno pot« skozi Ribnico in Kočevje.²⁰ Ni naključje, da je do reakcije Ljubljančanov in prepovedi prometnice prišlo le nekaj let zatem, ko je cesar Friderik III. leta 1492 zaradi škode po turških opustošenjih vsem podložnikom kočevskega urada podelil pravico trgovati z lastno živino, platnom in drugimi domačimi pridelki na Hrvaškem in drugod. Šlo je za začasen ukrep, ki pa je s potrditvami v 16. in 18. stoletju postal osnova tamkajšnjega krošnjarstva.²¹

Kronološko prvi pregledni vir o stanju neagrarnega gospodarstva kranjskih trgov so šele poročila iz leta 1752, ki so jih na zahtevo reprezentance in komore v Ljubljani od trgov ali njihovih zemljiških gosposk zbrali vsi trije kranjski okrožni glavarji.²² Dolenjski okrožni glavar v Novem mestu je poročilo zahteval le od štirih trgov – Radeč, Mokronoga, Liti-je in Žužemberka –, Ribnico pa je v skupnem poročilu zgolj omenil, češ da skupaj z ostalimi trgi spada med trge »druge klase«.²³

Iz tabel obrtnikov v omenjenih poročilih in iz poklicev posestnikov, ki jih v istem času, sredi 18. stoletja, navaja terezijanski kataster, lahko povzamemo, da je bila Ribnica po številu obrtnikov (41) med vodilnimi dolenjskimi trgi, po deležu obrtnikov med (hišnimi) posestniki (44,1 %) pa je zaostajala le za Radečami in Mokronogom. Samo ti trije trgi so se lahko pohvalili tudi z navzočnostjo kramarjev. Kvan-

¹⁴ Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, str. 222, 376, 422. Prim. Parapat, Doneski k zgodovini, str. 86–87.

¹⁵ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 274, I/139, lit. G I–4, 5. 6. 1621.

¹⁶ Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, str. 222, 376, 422. – Po imenjski knjigi so grofje Kobenzli gospostvo Ribnica od baronov Trillek pridobili prek poroke leta 1707 (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, knj. 6 (1662–1756), fol. 570), medtem ko so gospostvo Hošperk kupili leta 1717 od knezov Eggenbergov (prav tam, fol. 546–548v). O Trillekih (tudi Trillekih) prim. Preinfalk, *Plemiške rodbine*, str. 165–172.

¹⁷ ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 232, k. o. Ribnica, mapa (1823), protokol; prav tam, Cenilni operati, N 232, k. o. Ribnica.

¹⁸ HHStA, Hs. B 360, fol. 114, 1458 9. IV. (po tipkopisu B. Otorepca, ZRC SAZU, ZIMK).

¹⁹ Prav tam, 1423 IX. 21., s. 1.

²⁰ Listina 1496 VIII. 13., s. 1., objava: *Gradivo za zgodovino Ljubljane IV/34*. – Prim. Otorepec, Doneski k zgodovini, str. 83.

²¹ Listina 1492 X. 23., Linz, insert v potrditvi 1571 VI. 16., Gradec v: StLA, I. Ö. Privilegienbuch II, fol. 103–104. – Prim. Otorepec, Doneski k zgodovini, str. 83.

²² ARS, AS 6, Reprezentanca in komora za Kranjsko v Ljubljani, šk. 88, fasc. XXVIII, 10. 11. 1752, 23. 11. 1752, 4. 12. 1752.

²³ Prav tam, 23. 11. 1752.

titativne podatke za največje dolenske trge prikazuje naslednja razpredelnica.²⁴

Trg	hišni posestniki	obrtniki	kramarji
Ribnica	93	41 (44,1 %)	1
Mokronog	71	54 (76,0 %)	1
Radeče	57	41 (71,9 %)	3
Dolenjske Toplice	46	17 (40,0 %)	–
Litija	39	17 (43,6 %)	–
Žužemberk	97	12 (12,4 %)	–
Raka	61	2 (3,3 %)	–

Če vzamemo trge v celoti, so bili med obrtniki najštevilčnejši čevljarji, tem so sledili mesarji, krojači, kovači in tkalci. Za Ribnico so bili posebej značilni krznarji, za obsavska trga Radeče in Litija pa vino-toči – v Litiji poleg slednjih še čolnarji. Le mestoma zasledimo tudi specializirano obrt. Znatne razlike se kažejo v številu različnih obrti po posameznih trgih: 17 v Radečah, 14 v Mokronogu, 12 v Ribnici, 8 v Žužemberku, po 5 v Litiji in Dolenjskih Toplicah ter samo dve na Raki. Ribnica je tako sredi 18. stoletja premožla (najmanj) 15 krznarjev, 7 čevljarjev, 4 krojače, po tri kovače in vinotoče, po dva mizarja, tkalca in zidarja ter po enega mlinarja, mesarja in sedlarja. Z dvema tovarnikoma, enim kramarjem in enim založnikom tobaka pa so bili zastopani še trije poklici.

Odras pomena posamezne trške obrti so **cehovska združenja**, najsibo privilegirana ali stanovsko-religiozna. V dolenskih trgih so bili cehi in cehovski obrtniki v primerjavi z mesti zastopani le v skromni meri, trška obrt pa je bila na dokaj nezavidljivi kvalitativni stopnji. Iz poročil štirih trških predstojništev o stanju trgovine in obrti, sestavljenih leta 1752, je razvidno precej šibko stanje obrtnih dejavnosti, pri čemer žal ni poročila za Ribnico. V omenjenih štirih trgih – Radečah, Mokronogu, Žužemberku in Litiji – tako v celoti pogrešamo cehovska združenja, ki jih

dotlej dejansko ni bilo, posamezni obrtniki pa so bili v cehe včlanjeni v Ljubljani in Novem mestu.²⁵ Iz teh trgov zato v petdesetih letih 18. stoletja na dunajski dvor niso prihajale prošnje po potrditvi ali podelitvi kakršnih koli cehovskih privilegijev. Drugačno podoba stanja obrti bi leta 1752 zasledili edinole v Ribnici, ki jo poročilo okrožnega glavarstva zgolj omenja, ni pa imelo od tam nobenih konkretnih podatkov. V Ribnici je namreč že od leta 1600 obstajal edini privilegirani ceh dolenskih trgov. Navedenega leta je nadvojvoda Ferdinand čevljarskemu cehu in bratovščini potrdil svoboščine, po katerih je ceh nadzor nad čevljarji in njihovimi izdelki izvajal ne le v trgu, temveč v celotnem ribniškem deželskem sodišču. Z določenimi spremembami je Ferdinandov privilegij leta 1758 potrdila Marija Terezija,²⁶ potem ko so s svojim podeljenim privilegijem z ene strani na Ribnico pritiskali čevljarji in usnarji iz notranjske Cerknice, z druge pa novomeški ceh.²⁷ Čez dve leti, leta 1760, so podelitev cehovskega privilegija izprosili še ribniški krznarji, ki so se šele leta 1751 združili v bratovščino.²⁸ K naslednjemu koraku so jih prav tako silile zahteve Novomeščanov po včlanitvi v njihov ceh, čeprav novomeški cehovski distrikt treh milj sploh ni segal do Ribnice.²⁹

Proti Ribnici so s svojimi cehovskimi zahtevami težili zlasti Cerkničani. Na ruševinah propadlega postojnskega čevljarskega ceha so se cerkniki čevljarji in usnarji skušali na obsežnem prostoru vsiliti kot monopolisti. Leta 1753 so namreč dvor prosili, naj jim dovoli prosto trženje obutve in usnja na celotnem Notranjskem – od Vrhnike do Ajdovščine in Reke ter na vzhodu do Ribnice in Dobropolja. Čeprav je prošnja naletela na ostro nasprotovanje zemljiških gospodstev in zlasti Ribničanov, ki so zahtevali, naj Cerkničani ostanejo zgolj pri starih pravicah,³⁰ je slednjim kljub temu uspelo zapolniti nastalo praznino, saj jim je Marija Terezija leta 1754 izdala privilegij, ki je bil povsem skladen z njihovimi željami.³¹

Ribnica je torej med dolenskimimi trgi izstopala po tem, da sta tu delovala kar dva privilegirana ceha, čevljarski z zgodnjim privilegijem celo že vse od leta 1600. V ta ceh so bili vključeni tudi sorodni usnarji,

²⁴ Ribnica: ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 79, BT, N 169; Radeče: ARS, AS 6, Reprezentanca in komora za Kranjsko v Ljubljani, šk. 88, fasc. XXVIII, 5. 6. 1752; Mokronog: prav tam, 10. 11. 1752; No. 2, s. d.; Litija: prav tam, 7. 9. 1752; Žužemberk: ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, RDA, šk. 128, N 183, No. 20, s. d.; Dolenjske Toplice: šk. 57, BT, N 34, No. 14, s. d.; Raka: prav tam, šk. 49, BT, N 4, No. 21, s. d. – Podatki o poklicih izvirajo iz napovedi posevka v terezijanskem katastru in poročil okrožnemu uradu (1752), medtem ko smo število hiš praviloma ugotavljali po urbarjih in štiftnih registrih (Ribnica: ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 134, RDA, N 169, No. 22, 23. 7. 1755; Radeče: prav tam, šk. 123, RDA, N 168, No. 26, 5. 6. 1752; Mokronog: prav tam, šk. 119, RDA, N 156, No. 8, individualna subreparticija, s. d.; Litija: prav tam, šk. 134, RDA, N 205, No. 5, 29. 5. 1752; Dolenjske Toplice: prav tam, šk. 105, RDA, N 34, No. 3, urbarski izvleček, 17. 1. 1757; šk. 109, RDA, N 118, No. 9, s. d.; Raka: prav tam, šk. 98, RDA, N 4, ad No. 28, ekstrakt iz urbarja, s. d.; šk. 101, N 12/I, No. 56, 4. 8. 1757; šk. 102, N 12 II/No. 232, s. d.; šk. 215, ARS, TK RDA, L 16, No. 9, 23. 9. 1756; Žužemberk: prav tam, šk. 130, ARS, TK RDA, N 183, No. 20, s. d.). Tako je treba računati z manjšimi odstopanji, ker nekateri obrtniki niso bili tudi hišni gospodarji.

²⁵ ARS, AS 6, Reprezentanca in komora za Kranjsko v Ljubljani, šk. 88, fasc. XXVIII, poročilo dolenskega okrožnega glavarja 23. 11. 1752 s prilogami.

²⁶ ARS, AS 6, Reprezentanca in komora za Kranjsko v Ljubljani, šk. 52, fasc. XIX, lit. S, No. 26, 20. 3. 1758, 8. 5. 1758 (privilegij).

²⁷ Prim. Apih, K obrtni politiki, str. 71.

²⁸ Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 436–437.

²⁹ ARS, AS 6, Reprezentanca in komora za Kranjsko v Ljubljani, šk. 50, fasc. XIX, lit. K, No. 6, 4. 5. 1759, 21. 2. 1760, 22. 11. 1760 (privilegij).

³⁰ Apih, K obrtni politiki, str. 64–67.

³¹ ARS, AS 6, Reprezentanca in komora za Kranjsko v Ljubljani, šk. 51, fasc. XIX, lit. S, No. 11, 28. 11. 1754. – Apih, K obrtni politiki, str. 67, trdi drugače, in sicer naj bi bile pretirane zahteve Cerkničanov zavrnjene. – Prim. Lavrič, Čevljarska bratovščina, str. 18.

1788-1793

Letni obräun

Der färseligen usnjarschen und čevljarschen, und der
 samten Läden und Cäpfer gänsliche zu Ribnitz

Datum	Beschreibung	anzu	zu
	Das Jahr...		
	...	48	
	...	1	
	...	2	16
	...		51
	...		20

Letni obračun ribniškega usnjarskega in čevljarskega ceha za leto 1788 (ARS, AS 774, Gospostvo Ribnica, šk. 14, Civitatensia, obračun dohodkov in izdatkov usnjarskega in čevljarskega ceha v Ribnici 1788–1793).

zato so ga pozneje naslavljali kot usnjarski in čevljarski ceh. S konca 18. stoletja (1788–1793) je ohranjenih nekaj njegovih letnih obračunov,³² pri katerih gre za edine znane obračune katerega od trških cehov na Dolenjskem.

Poleg tega je na ribniških tleh, tako v trgu kot okoliških vaseh, živela hišna lesna obrt, ki je sodobni viri dolgo sploh ne omenjajo, pač zaradi splošne razširjenosti in sezonskega značaja, povezanega s krošnjarnjenjem, ki pa ni bilo toliko značilno za trško, temveč za okoliško prebivalstvo.³³ Tako kot dolenjski trgi nasploh je Ribnica poznala le skromno poklicno trgovino. Provincialni trgi se kajpak niso mogli ponasati s pravimi trgovci, ampak s kramarji in prekupče-

valci. Sredi 18. stoletja, ko so prvič na voljo primerljivi podatki, zasledimo v njih samo peščico kramarjev – enega v Ribnici in Mokronogu ter tri v Radečah –, nobeden pa si ni prislužil oznake trgovca.³⁴

Podoba nadvse šibke poklicne trgovine sredi 18. stoletja je sama po sebi zgovorna, a gotovo nekoliko enostranska. Zlasti v tranzitnih trgih z rednimi sejmskimi trgi ni bilo malo domačih tovarnikov, ki so se ukvarjali z enako dejavnostjo kot kmečki tovarniki. Priložnostno prekupčevanje z življenjskimi potrebščinami kajpak ni moglo odtehtati oznake poklicnega kramarja, kaj šele trgovca. Tovornike srečamo v katastru presenetljivo samo v ribniškem gospostvu, in sicer največ v vse pomembnejši sejmski vasi Sodražica in le dva v samem trgu Ribnica.³⁵

V primerjavi z nekaterimi drugimi trgi ni Ribnica nikoli imela veliko **sejmov**, temveč ravno nasprotno: od tod je množica obrtnih izdelkov odhajala na dru-

³² ARS, AS 774, Gospostvo Ribnica, šk. 14, Civitatensia, obračun dohodkov in izdatkov usnjarskega in čevljarskega ceha v Ribnici 1788–1793.

³³ Delna kvantifikacija lesne obrti je mogoča šele na podlagi dragocenega vira, seznama izdanih potnih listov, izdanih pri ribniškem gospostvu v letih 1802 in 1803 (ARS, AS 774, Gospostvo Ribnica, šk. 41, Naborno-okrajna gosposka Ribnica, protokol izdanih potnih listov 1802).

³⁴ Gl. op. 24.

³⁵ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 79, BT, N 169, No. 2 – No. 28.

ge sejme po deželi in zunaj nje. O prvem ribniškem sejmu imamo poročila šele iz 16. stoletja. Leta 1539 je Gašper Lanthieri kot zastavni imetnik ribniškega gospostva od Ferdinanda I. izposloval privilegij za en letni sejem,³⁶ ki se tedaj tudi zadnjič omenja. Od sejmov in proščenj v ribniškem deželskem sodišču je po reformiranem urbarju iz leta 1573 stojnino pobiralo ribniško gospostvo.³⁷ Sam trg naj bi imel pravico do tedenskega sejma, za katerega so Ribničani leta 1580 trdili, da je že pred veliko leti (*vor etlich villjarn*) propadel med neko kužno epidemijo (*durch ainen sterblauff*) in poslej ni več potekal. Prebivalci trga so se povečini preživljali s tovarništvom in ročnim delom, spričo svoje revščine in deželne ceste skozi Ribnico pa je soseska leta 1580 pri nadvojvodi Karlu prosila ne le za obnovitev tedenskega sejma, ki naj bi bil ob sredah, temveč tudi za dva letna sejma z majhno mitnino, na praznik sv. Trojice in na martinovo (*zwen freyen khirchtag /.../ sambt ainer clainen mauth*).³⁸ Prošnji so tedaj ali pozneje vsaj deloma ugodili, saj je leta 1627 izpričan semanji dan ob sredah. Tedaj je novi lastnik ribniškega gospostva Janez Jakob Khisl skušal v imenu svojega »lastnega tržanstva v Ribnici« (*seiner eigenthumblichen burgerschafft zu Reiffniz*) sejmsko trgovanje z žitom razširiti kar na vseh šest delovnih dni v tednu. Smela prošnja cesarju Ferdinandu je zagotovo naletela na močno nasprotovanje sosednjih mest, trgov in gospostev, priča pa o očitno stalni žitni trgovini.³⁹

Sodeč po poznejših poročilih so ti časi prav kmalu minili, saj se v začetku 18. stoletja niti najstarejši Ribničani niso več spominjali tedenskih sejmov, temveč so jih poznali le iz pripovedovanj svojih staršev.⁴⁰ Potemtakem so tedenski sejmi ugasnili že kmalu po letu 1630, v času, ko je ribniški trg tudi demografsko najbolj nazadoval. Domače gospostvo je imelo leta 1621 v Ribnici 91 podložnih gospodarjev, po urbarju iz leta 1659 pa le še 51 (!).⁴¹ Glede na odsotnost vesti o kugah in požarih kot povzročiteljih neugodnih posestno-demografskih razmer so morali biti razlogi pretežno druge, deloma gotovo tudi v propadu tedenske sejmske trgovine. V določeni meri so jo nadomeščali trije letni sejmi, za katere je edini vir Valvasor (1689), ki jih povezuje z dobrim stanjem trga. Sejmski dnevi so bili v njegovem času na novega leta dan, v nedeljo po veliki noči in 2. avgusta.⁴²

Če bi tedenski sejem pot navzdol ubral šele v drugi polovici 17. stoletja, bi Ribničani na to nedvomno opozorili z navedbo konkretnjših dejstev, ko so leta 1705 cesarja prosili za njegovo ponovno podelitev. Tedaj namreč o času njegove ugasnitve in drugih okoliščinah niso imeli več nikakršne predstave. Ob pomanjkanju pisnih dokazil so propad svojega privilegirane sejm postavljali v zelo odmaknjen čas, in sicer celih sto petdeset let v preteklost (okoli 1550), ko naj bi ga uničili pogosti turški vpadi. Kot rečeno, so o nekdanjem sejmu zgoj slišali pripovedovati prednike, kot materialni dokaz navedli dobro ohranjeno komunsko hišo (*caumaun*) in se pri kronologiji oprli na navedbe iz Valvasorja o turških uničenjih v letih 1480–1564.⁴³ Ničesar torej niso vedeli niti o ponovni uvedbi sejma po letu 1580 niti o tem, da je potekal ob sredah in bil živ še slabih osemdeset let pred letom 1705.

Razmere v začetku 18. stoletja že precej časa niso bile naklonjene uvajanju novih privilegiranih sejmov in tudi večkratna prošnja Ribničanov je naletela na nasprotovanje za mnenje povprašanih sosedov. Nazadnje je bila zavržena z utemeljitvijo, da bi novi sejem povzročil škodo mestu Lož in tamkajšnji vicedomski mitnici.⁴⁴ Pravzaprav so skušali tržani samo izkoristiti praznino, ki je nastala, potem ko je bil na ukaz dvorne komore in kranjskega vicedoma maloprepovedan samovoljno uvedeni tedenski sejem v bližnji vasi Sodražica, prav tako v ribniškem deželskem sodišču. Ta sejem je dejansko samo za nekaj časa potihnil, se nato v prvi polovici 18. stoletja spet razmahnil in sprožil nov val nasprotovanj. Ribnica je v dolgotrajnih sporih med ribniškim gospostvom in Sodražico na eni ter Ložem na drugi strani ostala povsem odrinjena. Možnosti za legalno obnovitev njenega tedenskega sejma so se zaradi prevelike bližine Sodražice in pravdanj o tamkajšnjem samovoljno uvedenem sejmu še zmanjšale, čeprav je lastnik gospostva, grof Janez Gašper Kobenzl, leta 1739 v obrambi pred očitki, da v Sodražici poteka »tihotapski sejem«, zadevo skušal v svoj prid obrniti s predlogom, naj se sejem z obuditvijo starega privilegija prenese v Ribnico.⁴⁵ Stvari so se zasukale drugače. Namesto Ribnice je leta 1752 privilegij tedenskega

³⁶ Rutar, *Archivalisches aus Wippach*, str. 57.

³⁷ ARS, AS 774, Gospostvo Ribnica, knj. 1, urbar 1573, s. p.

³⁸ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 260, I/135, lit. R XII-1, prezentirano 12. 6. 1580, 14. 6. 1580.

³⁹ StLA, I. Ö. Reg., Cop 1627-IX-34, 10. 9. 1627.

⁴⁰ V podporo prošnji tržanov za ponovno uvedbo tedenskega sejma je domači župnik overil ustno pričevanje 70- in 80-letnih Ribničanov ter trškega sodnika (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 260, I/135, lit. R XII-1; prav tam, 2. 6. 1706).

⁴¹ ARS, AS 774, Gospostvo Ribnica, knj. 2, urbar 1621, s. p.; knj. 3, urbar 1659, s. p.

⁴² Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 468.

⁴³ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 260, I/135, lit. R XII-1, prezentirano 5. 10. 1705. – Prim. Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 425–426.

⁴⁴ StLA, I. Ö. Reg., Cop. 1706-I-15, 13. 1. 1706. – StLA, I. Ö. HK-Akten, 1709-I-5, 2. 1. 1709. – A. Skubic je v graščinskem arhivu še videl danes izgubljeno korespondenco v zvezi s prošnjo za novi sejem do vključno leta 1714 in sklenil, da ni znano, kdaj so Ribničani to pravico »izmoledovali« (prim. Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 425–428). Kolikor je znano, so za sejmski privilegij ponovno zaprosili leta 1718 (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 260, I/135, lit. R XII-1, 31. 8. 1718).

⁴⁵ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 197, I/107, lit. L XX-2, prezentirano 25. 6. 1739.

sejma dobila vas Sodražica, in sicer s formalnopravnim prenosom sejma iz Loža.⁴⁶

Ribniški trg je moral torej v neposredni bližini trpeti konkurenčno tedensko sejmarjenje v Sodražici, ki je bilo leta 1752 dokončno legalizirano. Katastrski cenilni operati iz časa malo po letu 1830 pričajo, da je Sodražica medtem Ribnico kot tedenski sejmski kraj močno zasenčila. Žitni sejem je tam potekal vsak četrtek in bil pomembnejši od ponedeljkovega sejma v Ribnici, ki je bil slabo obiskan ali sploh ne. Kdaj je bil ta uveden, ostaja odprto vprašanje, očitno pa šele po legalizaciji sodražiškega. Nasprotno so po navedbi v cenilnih operatih dober obisk beležili ribniški živinski sejmi.⁴⁷ Tudi H. G. Hoff v svoji topografiji Kranjske iz leta 1808 ne ve povedati ničesar o tedenskem sejmu, medtem ko navaja dva letna živinska sejma, prvega 24. junija in drugega 21. septembra.⁴⁸

Tako kot za veliko večino trgov na Slovenskem je bila tudi za Ribnico značilna močna agrarna dejavnost, ki se ji ne bomo posebej posvečali. Po terezijanskem katastru sredi 18. stoletja je denimo posevek izkazovalo 87 posestnikov ali skoraj vsi domovi.⁴⁹ Razmerje med agrarnim in neagrarnim gospodarstvom je mogoče ponazoriti za dva časovna izseka. Sredi 18. stoletja, ko je Ribnica štela približno 93 hiš, se je z obrtjo ukvarjalo 41 posestnikov (44,1 %), dodatni štirje pa z drugimi poklici (dva tovarnika, kramar in založnik tobaka), kar skupaj zneslo slabo polovico (48,4 %).⁵⁰ Malo po letu 1830 imamo v cenilnih operatih podatke za stanovanjske stranke oziroma gospodinjstva. Od 210 stanovanjskih strank, ki so živele v 150 hišah, se jih je samo z obrtjo ukvarjalo 20 ali slaba desetina (9,5 %), 61 ali dobra četrtina pa hkrati z obrtjo in kmetovanjem (29,0 %), skupaj 81 ali slabi dve petini (38,6 %). Samo od kmetovanja je živelo 126 gospodinjstev ali 60 %, tri gospodinjstva pa so odpadla na lastnika gospodstva, višjega uradnika in župnika.⁵¹ Podatkov ni mogoče v celoti primerjati, lahko pa sklenemo, da je bila Ribnica trg z močno neagrarno dejavnostjo.

Posestna in demografska slika trga

Tako kot za večino kranjskih trgov nimamo za Ribnico iz srednjega veka nobenih podatkov o številu domov in prebivalcev. Za to obdobje je gotovo

le število hub – 21 gosposočinskih in 3 župnijske⁵² – ter zelo verjetno, da ni bilo kajž na Mali Mlaki (*auff der Lagkhen*), kjer so še leta 1564 navedeni samo trije podružniki. Prvi ohranjeni davčni register ribniškega gospodstva iz omenjenega leta ima v ožjem trgu 33 gospodarjev na hubni posesti ter 30 podružnikov,⁵³ kar najbrž precej odstopa od stanja pred koncem srednjega veka. Predvidevati namreč smemo, da hube niso bile že v 14. in 15. stoletju razdeljene na toliko delov kot pozneje in da so podružniki (kajžarji) predvsem pojav 16. stoletja.

Prav tako je do konca srednjega veka znana le peščica trških prebivalcev. Prvi znani Ribničan je Vulfing Ameiz (*Wulfingen dem Ameiz von Reiffnitz*), ki je leta 1353 za večno luč v cerkvi sv. Štefana kupil neko hubo v župniji Šmarje.⁵⁴ Štirinajst let pozneje, leta 1367, je tržan Mihael (*Micheln Pürger ze Reiffnitz*) kupil dvor v vasi Zapotok,⁵⁵ nato pa je leta 1372 isti Mihael (*Michel Purger ze Reiffnitz*) z ženo Maršo (*Marsa*) za večno luč zastavil hubo v Ratju v Suhi krajini.⁵⁶ Več kot pol stoletja pozneje se v dveh listinah omenja Štefan Nundorfer, prvič leta 1423 kot kolar v Ribnici (*Stepheil Nwundorffer, Pogner ze Reiffnitz*) in drugič leta 1430 kot ribniški tržan (*Steffann Nundorffer Burger ze Reiffnitz*), v obeh primerih pa je šlo za zastavitev neke hube v župniji Krka.⁵⁷

Posebnost Ribnice med dolenjskimi trgi – neposredni nastanek iz hubne vasi – se je jasno odražala v **trojnosti posestnih enot**: najstarejših hubah, mlajših oštatih in najmlajših kajžah ali podružništvih, ki so se poleg tega prav tu delile in združevale tako intenzivno kot nikjer drugje. Najrazličnejše posestne kombinacije, združene v rokah enega posestnika, nazorno prikazuje razpredelnica. Pri tem je treba opozoriti, da so prvotne kajže od leta 1573 naprej v urbarjih vodili kot oštate, dasiravno takšna oznaka ni povsem točna. Na koncu preglednice je glavnini trške posesti, podložne gospodstvu Ribnica,⁵⁸ dodana še podložna posest treh domačih cerkvenih gospodov,⁵⁹ znana le

⁵² Vse tri župnijske hube je mogoče po legi prepoznati kot sestavni del kolonizacijske vasi. Gl. op. 17.

⁵³ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 105, I/59, lit. R II–5, davčni register gospodstva Ribnica 1564, s. p.

⁵⁴ ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 158, 1353 IV. 3., s. 1.

⁵⁵ Prav tam, št. 6406, 1367 IX. 12., Ribnica.

⁵⁶ Prav tam, št. 208, 1372 VI. 15., s. 1.

⁵⁷ Prav tam, št. 478, 1423 IX. 29., s. 1.; št. 501, 1430 VIII. 2., s. 1.

⁵⁸ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 105, I/59, lit. R II–5, davčni register Ribnica 1564, s. p. – ARS, AS 774, Gospodstvo Ribnica, knj. 1, urbar 1573, s. p.; knj. 2, urbar 1621, s. p.; knj. 3, urbar 1659, s. p.; knj. 4, urbar 1707–1710, fol. 1–46; knj. 8, urbar 1723–1726, s. p. – ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, RDA, N 169, No. 22, 23. 7. 1755.

⁵⁹ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 104, RDA, N 26 (župnija Ribnica), No. 8, štiftni register, s. d.; prav tam, RDA, N 28 (beneficij sv. Rešnjega Telesa), No. 5, štiftni register, s. d.; šk. 108, RDA, N 88 (župnijska cerkev sv. Štefana), No. 6, štiftni register, 25. 10. 1756. – Razen kajže in četrtinske hube, ki sta podložni beneficiji sv. Rešnjega telesa, celotna posest odpade na župnijo Ribnica.

⁴⁶ Po resoluciji z dne 2. 2. 1752 je bil tedenski sejem podeljen gospodstvu Ribnica in iz mesta Lož prenesen v vas Sodražica, pri čemer se je ribniško gospodstvo obvezalo plačevati Ložu 100 goldinarjev na leto (ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 45, RDA, P 192, No. 8, s. d.; prim. Lavrič, Čevljarska in usnjarska, str. 120).

⁴⁷ ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, Cenilni operati, N 232, k. o. Ribnica, cenilni elaborat, Uvod, & 7.

⁴⁸ Hoff, *Historisch-statistisch-topographisches Gemählde*, str. 119.

⁴⁹ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 124, RDA, N 169, No. 2, s. d.; šk. 104, N 28, No. 4, s. d.

⁵⁰ Gl. op. 24.

⁵¹ ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, Cenilni operati, N 232, k. o. Ribnica, cenilni elaborat, Uvod, & 3.

Trg Ribnica po Valvasorjevi skicni knjigi 1678–79 (Valvasor, *Topografija Kranjske*, št. 230).

Posestna podoba Ribnice v številkah

Obseg posesti/leto	1564	1573	1621	1659	1707	1723	1755	župnija, župnijska cerkev in beneficij	Skupaj okoli 1755
neznano = hube	-	-	-	-	3	-	-	-	-
2 hubi	1	-	-	-	-	1	-	-	-
1 11/12 + 1/2 hube	-	-	-	-	-	1	-	-	-
1 11/12 hube	-	-	-	-	-	-	1	-	1
1 5/12 hube	-	-	-	-	-	-	1	-	1
1 5/8 hube	-	-	-	-	-	-	1	-	1
1 1/2 + 1/3 + 1/4 hube	-	-	-	1	-	-	-	-	-
1 1/2 hube	-	-	1	-	1	-	1	-	1
1 1/2 hube + 2 oštata	-	1	-	-	-	-	-	-	-
1 1/2 hube + oštat	-	-	1	-	-	-	-	-	-
1 5/24 hube	-	-	-	-	-	-	1	-	1
5/4 hube + 2 oštata	-	-	-	-	1	-	-	-	-
5/4 hube	-	-	-	-	1	1	-	-	-
Huba	6	7	6	2	1	2	-	1	1
huba + oštat	-	1	-	-	-	-	-	-	-
23/24 hube	-	-	-	-	-	1	1	-	1
11/12 hube	-	-	-	-	1	1	-	-	-
3/4 hube + oštat	-	-	-	-	-	1	-	-	-
3/4 hube	-	-	3	-	1	-	2	-	2
1/2 hube	22	13	16	7	4	6	11	4	15
1/2 hube + 2 oštata	2	2	1	-	1	1	1	-	1
1/2 hube + oštat	-	1	2	1	-	-	2	-	2
1/2 hube + oštat + mlin	1	-	-	-	-	-	-	-	-
1/2 hube + hiša + hišica	-	-	-	1	-	-	-	-	-
11/24 hube + oštat	-	-	-	-	-	-	1	-	1
3/8 hube	-	-	-	-	2	2	2	-	2
3/8 hube + 1/2 oštata	-	-	-	-	-	-	2	-	2

2/6 hube = 1/3 hube	-	-	1	1	2	2	-	-	-
1/3 hube + oštat	-	-	-	-	-	-	1	-	1
1/4 hube + brus	1	-	-	-	-	-	-	-	-
1/4 hube + 2 oštata	-	-	-	-	-	-	2	-	2
1/4 hube + oštat	-	-	-	1	1	4	2	-	2
1/4 hube + 1/2 oštata	-	-	-	-	1	-	-	-	-
1/4 hube	1	4	8	-	5	7	4	1	5
5/24 hube	-	-	-	-	1	1	-	-	-
1/6 hube	-	-	1	-	-	-	-	-	-
1/8 hube	-	-	-	1	-	-	-	-	-
2 oštata	-	3	1	-	-	-	-	-	-
oštat	-	40	49	1	4	25	30	10	40
oštat + hišica	-	-	-	1	-	-	-	-	-
1/2 oštata	-	-	1	-	-	-	1	-	1
kajža	32	1	-	7	-	1	9	1	10
neznano = kajžarji	-	-	-	20	-	-	-	-	-
hiša + mesnica	-	-	-	-	1	1	-	-	-
Hiša	-	-	-	2	1	-	-	-	-
hišica	-	-	-	5	22	14	-	-	-
kovačija	-	-	-	1	-	-	-	-	-
mlin	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Skupaj (hiš)	67	73	91	51	56	72	76	17	93
pustota	4	-	-	1	-	-	-	-	-
pusta oštat + kovačija	-	-	-	-	1	-	-	-	-
pusta hišica	-	-	-	-	3	-	-	-	-
dninar	7	-	-	-	-	-	-	-	-
Dninar – pustota	4	-	-	-	-	-	-	-	-
zemljišča in ostalo	1	4	8	15	14	13	6	6	12
Skupaj posesti	83	77	99	77	72	85	82	23	105
Vsota hub	21	21	21,5	21,5	21,5	21,5	21,5	3,25	24,75
Vsota oštatorv							43,5	10	53,5
Vsota kajž							9	1	10

po stanju v terezijanskem katastru, s čimer je zaokrožena posestna podoba Ribnice sredi 18. stoletja.

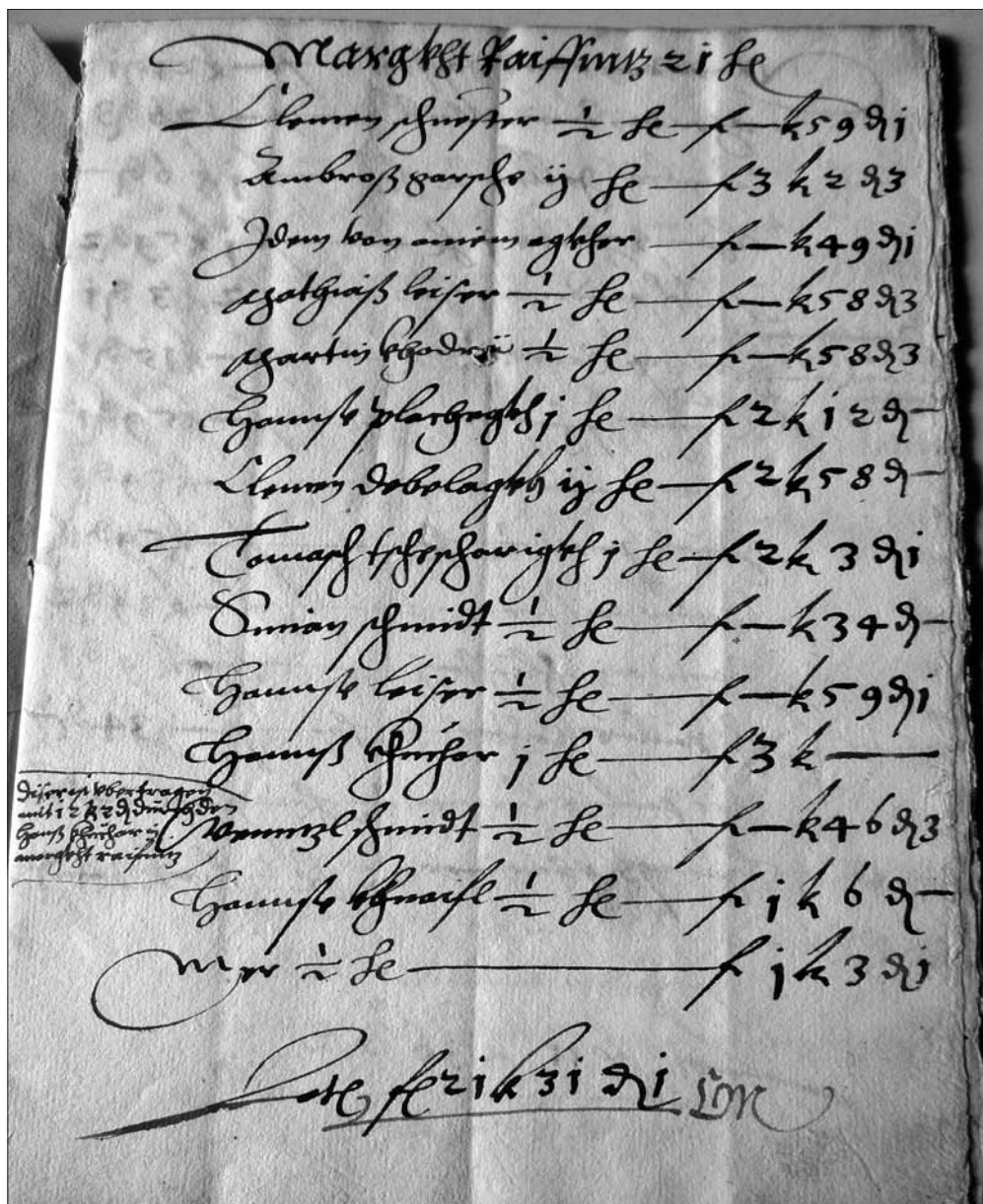
Ribniški trg je v številu naseljenih domov močno dinamično doživljal zlasti v 17. stoletju. Trendu naraščanja števila gospodarjev je sledil znaten upad in nato vnovičen porast, ki je naselitveno stanje do srede 18. stoletja privedel spet tja, kjer je Ribnica že bila 180 let prej, v sedemdesetih letih 16. stoletja. Posestne spremembe so od leta 1564 sicer vseskozi dobro dokumentirane z urbarji, tako kot pri veliki večini trgov pa o drugih dogajanjih in procesih skoraj ni poročil, potem ko je gospostvo leta 1619 iz deželno knežjih prišlo v zasebne roke.

Vaški izvor trga in pomen cerkvenoupravnega sedeža sta vsekakor glavna razloga, da ribniška posest ni bila kompaktneje združena v rokah domačega gospostva, ampak so si jo delile še tri cerkvene ustanove: župnija, beneficij sv. Rešnjega Telesa in z malenkostnim deležem župnijska cerkev. Razdeljenost, ki pred terezijansko dobo poblizje ni znana, je nedvomno še plod poznosrednjeveških obdaritev župnije. Od izhodiščnega stanja 25 hub jih je leta 1564 pri gospostvu izpričanih 21, tri so morale biti v rokah župnije, medtem ko je bila ena lastniška huba v začetku 17. stoletja z graščine Breg z zamenjavo prenesena

na gospostvo Ribnica. S tem naj bi bila po sodobnem poročilu odtlej vsa trška posest združena pod gospoščinso sodno oblastjo (*völlig der herrschaft Reiffniz jurisdictio incorporiert*).⁶⁰

Poleg širjenja kajzarstva urbarji iz let 1564–1621 ponazarjajo tudi proces drobitve nekdanjih celih in polovičnih hub ter posledično povečevanje razlik v posestni moči tržanov. Spremembe socialne podobe Ribnice so postale toliko večja skrb starega jedra tržanov na hubni posesti (*hubsäsige burger: vnnndt nachberschaft zu Reiffniz*). Ti so bili ob pomanjkanju vzvodov avtonomnega odločanja povsem nemočni opazovalci zanje neugodnega razvoja dogodkov. Leta 1584 so zlasti ostro nastopili zoper novonaseljene kajžarje (*die inwohner oder vnterßasen*), ki so se zadnja leta s podporo zastavnega imetnika gospostva Adama Moscona v velikem številu naseljevali na trški gmajni. T. i. tržani so se ustrašili njihovega naglega širjenja in navajali, da je kajžarjev zdaj že okoli 70

⁶⁰ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 105, I/59, lit. R X–17, 19. 2. 1605. – Vsota trških hub, navedena v ribniškem urbarju iz leta 1573, se je, kot je razvidno iz urbarja iz leta 1621, povečala le za pol hube, kar pomeni, da se je druga polovica tako ali drugače izgubila ali razdrobila, kolikor ni že zamenjana huba sama veljala le pol hube.

Posestniki v trgu v najstarejšem ohranjenem davčnem registru iz leta 1564 (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 105, I/59, lit. R II-5, davčni register Ribnica 1564, s. p.).

ali več kot njih ter da jim z zagrajevanjem odtegujejo uporabo gmajne.⁶¹ Vicedomska komisija je ugotovila, da je stanje še hujše, kot so ga predstavili Ribničani, in da ni nobenih sporov med hubnimi posestniki in starimi oštetarji. Poročali so tudi o zanimivem pojavu kot posledici turških vpadov. Oštetarji in nekateri zunanji podložniki so v trgu kupovali hiše in oštate, kamor so se z imetjem in služinčadjo umikali v času neposredne turške nevarnosti, sicer pa so imeli, tako kot nekateri ribniški hubni posestniki, v njih naseljene gostače, ki so lastnikom plačevali činž (*vberzinß*).

Ti gostači so se večinoma preživljali s tovarništvom, zato so bili tržanom nadležni njihovi konji, ki so odjedali krmo na hubah in trški gmajni.⁶²

Ker so novi kajzarji ali podružniki (*neue kheüscher oder vndtersassen*) ne nazadnje motili sosednjega graščaka, barona Baltazarja Lamberga, so zadevo v vicedomskem uradu tudi resno obravnavali,⁶³ kar pa širjenja kajzarstva ni zavrlo. Urbar iz leta 1621, nastal neposredno po prodaji gospostva Khislom, namreč izkazuje največje število kajž (oštatov) in trških domov sploh. Močno kajžarsko jedro se je izobliko-

⁶¹ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 105, I/59, lit. R X-19, s. d., pred 24. 11. 1584.

⁶² Prav tam, 24. 11. 1584.

⁶³ Prav tam, 16. 12. 1586.

Število hiš v dolenjskih mestih in trgih okoli leta 1750

do 20 hiš	21–40 hiš	41–80 hiš	81–100 hiš	več kot 100 hiš
Svibno – 3 Kostel – 10 Pobrežje – 11 Turjak – 16	Vinica – 27 Poljane – 30 Litija – 39	Dol. Toplice – 46 Kostanjevica – 51 Radeče – 57 Raka – 61 Višnja Gora – 62 Mokronog – 71	Kočevje – 82 Ribnica – 93 Žužemberk – 97	Črnomelj – 104 Krško – 108 Metlika – 167 Novo mesto – 262

valo na Mali Mlaki onstran potoka Bistrica, kjer so bile leta 1564 samo tri kajže, sto let pozneje (1659), v času največje opustelosti, 25, v vmesnem času pa gotovo precej nad 30. Naravnost drastičen upad tako števila hubnih posestnikov kot kajzarjev beleži urbar iz leta 1659, ko je dokumentirano najnižje število gospodarjev domov – 51 ali kar 44 % manj kot slaba štiri desetletja prej. Tudi naslednjega pol stoletja se podoba ni bistveno spremenila na bolje, čeprav naj bi bila Ribnica po Valvasorjevih besedah po požarih v 15. stoletju zdaj spet »v razcvetu«, zlasti ker v trgu potekajo trije letni sejmi.⁶⁴ Najpozneje v drugi polovici 17. stoletja je dobila Ribnica tudi značilno sklenjeno pozidavo ob glavni ulici z deloma nadstropnimi hišami, kakršno prikazuje že Valvasorjeva upodobitev s konca sedemdesetih let.⁶⁵

Ker se je hubna posest združila v rokah manjšega števila posestnikov, za porušenimi kajžami pa je hitro izginila vsaka sled, saj v urbarjih skoraj ni pustot, je Ribnica dejansko dajala vtis gospodarsko uspešnega trga, v katerem ni bilo niti videti opustelih stavbišč niti slutiti nekdanje večje obljudenosti. Kaj je po letu 1621 povzročilo tako silovit upad števila naseljenih domov, zaenkrat ostaja nepojasnjeno. Če bi bile gospodarske razmere ugodnejše, do tega ne bi prišlo niti zaradi požarov niti zaradi epidemij, pri čemer ni znanega sploh nič o kaki tovrstni nesreči.

Videti je, da je Ribnici pri ponovnem vzponu pomagala predvsem gospodarsko razgibana prva polovica 18. stoletja. Tako se je na račun malih posestnikov število gospodarstva podložnih domov v kratkem (1707–1723) dvignilo za dobro četrtino – s 56 na 72 – in se nato do petdesetih let 18. stoletja še neznatno povečalo na 76, vključno s cerkvenimi podložniki pa na 93. Pri tem gre glede kajzarjev opozoriti na pomembno razliko s preteklima stoletjema. Tokrat so namreč nove kajže polnile prostor v samem trgu in precej manj na njegovem obrobju. Tako je ob koncu obravnavane dobe na Mali Mlaki stalo 23 kajž ali samo štiri več kot tri desetletja poprej.

Po terezijanskem katastru sredi 18. stoletja, ki prvi omogoča **primerljivo posestno sliko vseh dolenjskih mest in trgov**, je bilo število domov naslednje (mesta so v krepkem tisku).⁶⁶

Dolenjska z gosto posejanimi sedmimi mestnimi naselji je imela skoraj dvakrat toliko dejanskih in nominalnih trgov (13), ki pa so bili na splošno vsi majhni. Ob štirih miniaturnih trgih z manj kot 20 hišami so na Dolenjskem obstajali še nadaljnji trije z manj kot 40 domovi, niti največji Žužemberk pa ni imel sto hiš. Večji dolenjski trgi so se lahko primerjali le s tremi najmanjšimi mesti, pri čemer je Ribnica kot drugi največji trg za Žužemberkom po številu domov prekosila sosednje mesto Kočevje.

Prelomnico v razvoju ribniškega trga je po poznejših pričevanjih pomenil katastrofalni požar leta 1778. Kot je v svojem topografskem prikazu Kranjske leta 1808 zapisal H. G. Hoff, se je ribniški trg po zadnjem požaru »tako spremenil, da je zdaj brez dvoma eden najlepših v deželi«. ⁶⁷ Požar, ki ga Hoff pomotoma postavlja v leto 1783, dejansko pa se je zgodil 18. julija 1778, je dobro dokumentiran v luči nastale škode. Trg, ki je štel 120 hišnih števil, je pogorel skoraj v celoti – skupaj z gradom, župnijsko cerkvijo in župniščem. Mesec dni pozneje so celotno škodo ocenili na 65.384 goldinarjev, od tega samo pri gradu na 19.900 goldinarjev. Posamezni pogorelci so v povprečju utrpeli po nekaj sto goldinarjev, pri čemer so bile hiše večinoma ocenjene na okoli sto goldinarjev.⁶⁸

Po požaru si je Ribnica očitno naglo opomogla. Poldrugo desetletje pozneje jo je Valentin Vodnik v Veliki pratiki za leto 1795 označil z naslednjimi pomenljivimi besedami: »Ribenca, narlepši terg na Krajnskim, tukaj je okoli 26 kernarskih mojstrov inu zraven v petih velikih vaseh so vsi lončarji, kuli-kur je hiš.«⁶⁹ Omenjeni Hoff pa je leta 1808 poudaril, da trg že dolgo ni več takšen kot pred 30 leti pred požarom. Veliko hiš je čednih in okusno zgrajenih. Navzven je vse simetrično, enaka razdelitev ulic in skoraj enaka višina hiš, povsod udoben dovoz, prostoren trg, povsod čistost. Tudi znotraj vse kaže na blagostanje prebivalcev, ti živijo od obdelovanja zemlje in trgovanja.⁷⁰

⁶⁷ Hoff, *Historisch-statistisch-topographisches Gemählde*, str. 115.

⁶⁸ ARS, AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, politični oddelek, šk. 24, lit. F, No. 13, 19. 7. 1778.

⁶⁹ Vodnik, *Zadovolne Krajnc*, str. 94. – Vodnik je v Ribnici deloval kot kaplan v letih 1788–1793 (Kos in Toporišič, Vodnik Valentin, str. 509).

⁷⁰ Hoff, *Historisch-statistisch-topographisches Gemählde*, str. 115.

⁶⁴ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 468.

⁶⁵ Prav tam, str. 466.

⁶⁶ Golec, *Družba v mestih*, str. 624.

V začetku 19. stoletja, ko imamo prve točne podatke o številčnosti trškega prebivalstva, je to naraščalo skladno z ugodnimi gospodarskimi razmerami. Tako je Ribnica leta 1803 štela 880 duš.⁷¹ Dobro desetletje pozneje, leta 1817, je imela že 150 hiš in 971 duš, s čimer je prehitela Žužemberk (124 hiš, 728 duš) in se med dolenskimimi trgi zavihtela na prvo mesto. Sledil je Mokronog (122 hiš, 508 duš), temu pa Radeče (87 hiš, 446 duš). Tudi po gostoti obljudečnosti je bila Ribnica vodilna s 6,47 prebivalca na hišo (Žužemberk 5,87, Radeče 5,12).⁷² Njena rast se je v predmarčni dobi še nadaljevala. Po ljudskem štetju leta 1830 je bilo namreč v trgu že 1190 prebivalcev in 210 gospodinjstev (stanovanjskih strank), ni pa se povečalo število hiš (150).⁷³

Pravni položaj prebivalcev in pravno-upravni razvoj trga do ukinitve trške avtonomije

O pravnem položaju prebivalcev dolenskih in nasploh kranjskih trgov je iz srednjega veka malo znanega. Kolikor se v virih, in sicer domala izključno v zasebnopravnih listinah, posamezne osebe naslavljajo kot tržani, brez izjeme pripadajo gospodarsko samostojnemu krogu lastnikov nepremičnin ali poslovno sposobnim pričam pravnih dejanj. Vloge, v katerih jih zasledimo, so enake vlogam meščanov, vključno s pečatenjem, ki je bilo v poznem srednjem veku sicer splošni pojav; po nemškem pravu pravice pečatenja niso imeli le mladoletniki, neviškeki podložniki in kmetje.⁷⁴ Najstarejša primera pečatov tržanov, oba v lastni zadevi, sta na Kranjskem izpričana skoraj hkrati – leta 1372 v Vipavi⁷⁵ in Ribnici,⁷⁶ nato pa sredi 15. stoletja le še pečat trškega sodnika Loža (1440)⁷⁷ in dveh vipavskih tržanov (1466),⁷⁸ kar glede na slabo stanje virov seveda ne pomeni, da druge tržani lastnih pečatov niso premogli. Omenjeni ribniški tržan s pečatom, po imenu Mihael (*Michel Purger ze Reifnitz*), je 15. junija 1372 skupaj z ženo Maršo (*Marsa*) domači župnijski cerkvi za večno luč zastavil hubo, ki je bila sicer ortenburški fevd. K Mihaelovemu pečatu je zato svojega pristavil grof Oto

Ortenburški.⁷⁹ Mihaelov pečat je toliko pomembnejši, ker za zdaj ne poznamo nobenega drugega pečata ribniških tržanov vse do leta 1796.⁸⁰

Na drugi strani je pomenljiva ugotovitev, da gospodarsko dobro stoječi prebivalci trgov v srednjem veku neredko ne nosijo naslova »purger«, kar je v mestih izjema. Zdi se, da se prav neobstoj pravnega statusa tržana zrcali v naslavljanju posameznih oseb, ki v enem viru nastopijo kot tržani, v drugem pa denimo le z oznako poklica ali kraja, kot da »purgarski« naslov ne bi bil dovolj prestižen. Tak primer je Ribničan Štefan Nundorfer, ki se leta 1423 imenuje »pogner zu Reyffniz« (kolar v Ribnici)⁸¹ in sedem let pozneje ribniški tržan: »burger ze Reyffniz«.⁸²

V zvezi s trškim prebivalstvom se pomudimo ob temeljnem vprašanju, kdo in kaj so bili ribniški tržani in tržani (purgarji) nasploh. Purgarski naslov, v sodobnih dokumentih in v živi rabi tako kot pri mestih neredko oznaka za celotno trško prebivalstvo in ne le za njegov vodilni sloj, je trške »purgarje« hkrati vsaj po imenu povezoval z mestnimi. V pravnem pogledu med enim in drugimi tako rekoč ni bilo stičnih točk, razen glede političnih pravic v okviru mestne/trške avtonomije, ki so jih v omejenem obsegu posedovali formalnopravni tržani tistega manjšega dela trgov, kjer se je razvila upravno-sodna avtonomija. Na Dolenskem je formalnopravni status tržana (*marktbürger, bürger*) poznalo le vseh pet upravno-sodno avtonomnih trgov: Radeče, Mokronog, Litijska, Žužemberk in Ribnica.⁸³ Tako kot ne poznamo številčnega stanja tržanov, je tudi izredno malo konkretnih poročil o statusu tržana in podeljevanju tržanskih pravic. Za Ribnico imamo ob neugodnem stanju ohranjenih virov konkreten dokaz o obstoju statusa tržana šele iz leta 1769, ko so med tržane (*Marktbürger*) sprejeli Benečana Pavla Morochutija, ki je po Kranjskem trgoval z razno kramo in blagom. Novomeški okrožni urad mu je bil status tržana (*Bürgerrecht*) pripravljen priznati le ob pogoju, da se v treh mesecih z ženo, otroki in imetjem z Beneškega preseli v Ribnico in si najpozneje do konca leta 1770 v trgu kupi svojemu premoženju primerno hišo, vredno vsaj 200 goldinarjev.⁸⁴

Odrasli moški prebivalci trgov, ki niso dobili tržanskih pravic, so veljali za gostače (*Inwohner*). V Ribnici sicer tega izraza ne srečamo. V najstarejšem ohranjenem protokolu podložniških listin gospostva Ribnica 1709–1741 najdemo v razlikovanju od trža-

⁷¹ NŠAL, ŠAL/Ž, Ribnica, fasc. 281, mapa 1803, 25. 9. 1803.

⁷² *Haupt-Ausweis* 1817.

⁷³ ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, Cenilni operati, N 232, k. o. Ribnica, cenilni elaborat, Úvod, & 3. – Po zapisniku stavbnih parcel franciscejskega katastra je bilo hiš 148 (prav tam, zapisnik stavbnih parcel, 5. 4. 1824), po seznamu na koncu zapisnika zemljiških parcel pa 150 (prav tam, zapisnik zemljiških parcel, 18. 11. 1823).

⁷⁴ Prim. Gestrin, Doneski k zgodovini Ljubljane, str. 200.

⁷⁵ ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 4821, 1372 IV. 12., s. 1.; regešt v: Komatar, Ein Cartular, str. 65, št. 60. – Simon iz Vipave, ki je svojo darovnico pečatil samostanu Bistra, se v listini sicer ne imenuje tržan, a ga navaja kot takega drug vir iz leta 1357: *Symon purger ze Wippach* (StLA, All. Urk. Reihe, No. 2595, 1357 III. 12., s. 1.).

⁷⁶ ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 208, 1372 VI. 15., s. 1.

⁷⁷ Prav tam, št. 6699, 1440 V. 31., s. 1.

⁷⁸ Prav tam, št. 4903, 1466 III. 3., s. 1.

⁷⁹ Prav tam, št. 208, 1372 VI. 15., s. 1.

⁸⁰ ARS, AS 774, Gospostvo Ribnica, šk. 14, Civitatensia, zakupna pogodba, 4. 4. 1796.

⁸¹ ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 478, 1423 IX. 29., s. 1.

⁸² Prav tam, št. 501, 1430 VIII. 2., s. 1.

⁸³ Referenčni vir za pravnoformalno diferenciacijo so predvsem župnijske matične knjige, ki kontinuirano obstoj pojma »civis« potrjujejo le v omenjenih petih trgih (Golec, *Družba v mestih*, str. 381 sl.).

⁸⁴ ZAL, NME 5, Mestna občina Novo mesto, fasc. 1, št. 49, 12. 11. 1769, 6. 1. 1770.

nov »v trgu živeče podložnike« (*in dem markt ansesiger vntterthan*),⁸⁵ v enem primeru pa tudi rojenjaka (*herrschaft Reiffniz: erbholden*),⁸⁶ le da ni znano, ali je ta že poprej živel v trgu.

Poleg nepriviligiranega prebivalstva so v večini trgov živele privilegirane osebe, zlasti plemiči in kleriki. Pri Ribnici je šlo za grajsko rodbino ter grajsko in župnijsko duhovščino. Med dolensjimi trgi je Ribnico skladno z njenim cerkvenoupravnim pomenom zaznamovala večja številčnost duhovnikov. Tako je denimo leta 1581 ob župniku delovalo pet kaplanov.⁸⁷

Kot kaže, je v 16. stoletju glede pravne narave zemljišč trških prebivalcev prišlo do nazadovanja. Tržani so namreč leta 1573 zatrjevali, da dotlej ob posestnih spremembah niso plačevali desetega pfeniga.⁸⁸ Enajst let pozneje so se že povsem uklonili domnevno novi obveznosti in svoje hube sami označili kot kupnopravne,⁸⁹ nakar jih kot take – z obveznostjo desetega in dvajsetega pfeniga – navaja tudi terezijanski kataster leta 1751. V njem med trškimi in podeželskimi podložniki ribniškega gospostva glede pravne narave posesti ni več nobene razlike,⁹⁰ le da so tržani vse obveznosti poravnali v denarju. Trški posestniki hub in hubnih delov so bili kot že leta 1573 privilegirani predvsem pri tlaki, saj so samo trije plačevali robotnino, vsi ostali pa so občasno opravljali stavbno tlako. V slabšem položaju so bili tako v 16. kot v 18. stoletju ribniški kajzarji ali podružniki, ki jim je gospostvo nalagalo hišno tlako: leta 1573 so morali saditi zelje in repo ter sejati in presti lan, sredi 18. stoletja pa prati ter prenašati pisma in hrano.⁹¹ Ni znano, po kakšnem zakupu je hube in oštate v trgu podeljevala ribniška župnija, katere podložniki so tlako opravljali v naravi.⁹² Sklepati je mogoče, da se pravna narava župnijske posesti ni razlikovala od one pri beneficiju sv. Rešnjega Telesa, ki je Ribničanom zemljišča podeljeval po kupnem, podeželanom pa po zakupnem pravu.⁹³

O ribniški trški upravi zelo dolgo ni nobenih podatkov. Malo je znanega celo o deželskem sodišču ribniškega gospostva. Leta 1417 je denimo Viljem Kompoljski (Gumpeler) »der zeit richter in der

Reyffniz« pečatil listino o poravnavi med Marjeto Čušperško in Jurijem Auerspergom.⁹⁴ V času najhujših turških pustošenj se sicer leta 1473 omenja celo »trški sodnik«,⁹⁵ vendar ne smemo spregledati, da gre za ribniškega gradiščana Lenarta, v kopijalni knjigi oglejskega patriarha navedenega kot »castellano et iudici oppidi Raiffniz«. Dejansko je bil Lenart deželjski sodnik, v vlogi trškega sodnika pa je nastopal samo glede na okoliščine – kot sodna oblast za ribniški trg. Poskrbel naj bi namreč, da neki Hans Pruča vrne ukradeni puščici zbranega denarja zoper Turke in bratovščine sv. Rešnjega telesa, ki ju je ukradel v času, ko so Turki napadli Ribnico.⁹⁶ Da v Ribnici tedaj ni obstajalo posebno trško sodišče, posredno izpričuje tudi listina, s katero je Andrej Hohenwarter v zameno za grad in glavarstvo Metlika leta 1470 dobil v zastavo deželnoknežji grad Ribnica; v listini namreč ni omenbe trškega sodišča.⁹⁷

Kot pri večini dolenskih trgov srednjeveškega nastanka so imeli tržani tudi v Ribnici pravico sodelovati kot prisledniki na krvnih pravnih domačega deželjskega sodišča, ki ga je upravljalo zemljiško gospostvo. Na tovrstnih procesih so se s pravico delegiranja prislednikov poleg mest ponašali nekateri prav nepomembni dolenski trgi. Ribniške tržane so za prislednike vabili še h krvnim pravnim sosednjega kočevskega gospostva. V ribniškem gospostvu so jim kot prisledniki delali družbo meščani iz Kočevja in Loža ter tržani iz Žužemberka (1573),⁹⁸ v kočevskem pa poleg celotnega kočevskega mestnega sveta tržani s Turjaka (1574).⁹⁹

Ribnica je, kot je bilo že omenjeno, spadala med tistih pet od dobrega ducata dolenskih trgov, ki jih je mogoče uvrstiti v skupino trgov z razvito upravno-sodno avtonomijo. Gre izključno za trge srednjeveškega nastanka, izpričane že v 13. in 14. stoletju: Mokronog, Radeče, Žužemberk, Litija in Ribnica, med katerimi pa je Ribnica v upravno-sodnem pogledu najbolj zaostajala.¹⁰⁰

Do leta 1619, ko je gospostvo Ribnica spadalo v

⁸⁵ ARS, AS 774, Gospostvo Ribnica, knj. 26, protokol podložniških listin 1709–1741, No. 228, 31. 5. 1738, No. 233, 13. 12. 1738, s. d. (med 4. in 7. 1. 1740), 26. 4. 1740.

⁸⁶ Prav tam, No. 174, 20. 2. 1736.

⁸⁷ Gruden, Doneski k zgodovini, str. 64. – Höfler, *Trije popisi cerkva*, str. 14.

⁸⁸ ARS, AS 774, Gospostvo Ribnica, knj. 1, urbar 1573, s. p.

⁸⁹ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 105, I/59, lit. R X–19, s. d., prezentirano 24. 12. 1584.

⁹⁰ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 124, RDA, N 169, No. 2, 23. 11. 1751.

⁹¹ ARS, AS 774, Gospostvo Ribnica, knj. 1, urbar 1573, s. p. – ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 124, RDA, N 169, No. 2, 23. 11. 1751.

⁹² ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 104, RDA, N 26, No. 8, s. d.

⁹³ Prav tam, RDA, N 28, No. 5, s. d.

⁹⁴ Preinfalk in Bizjak, *Turjaška knjiga listin II*, str. 115–117, št. 54, 1417 XII. 6., s. l. Prim. Otorepec, Doneski k zgodovini, str. 82.

⁹⁵ Otorepec, Doneski k zgodovini, str. 82, navaja, da se trški sodnik izrecno omenja šele (!) konec srednjega veka, in to kot »iudex oppidi Raiffniz«.

⁹⁶ O vsebini listine gl. Koblar, *Drobtinice, IMDK I* (1891), str. 23. – Navedba v izvorniku je povzeta po: Kos, *Gradiivo za historično topografijo*, str. 521.

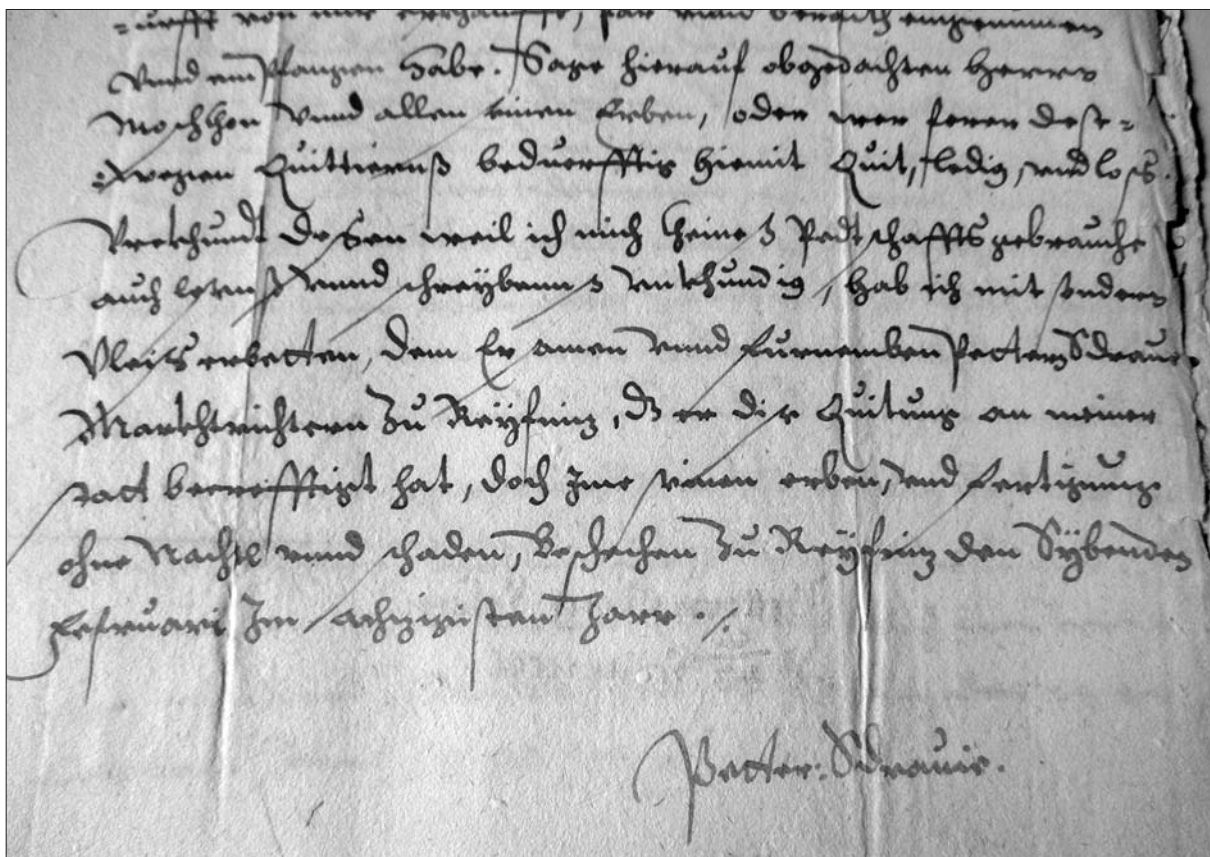
⁹⁷ ARS, AS 1087, Zbirka dopolnilnih mikrofilmov, Listine iz HHStA, 15 D/17, 1470 V. 10.

⁹⁸ ARS, AS 774, Gospostvo Ribnica, knj. 1, urbar Ribnica 1573, s. p., Malefiz rechtens befirderung. – V domačem deželskem sodišču so ribniški tržani kot prisledniki sodelovali vsaj še v začetku 18. stoletja (ARS, AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 12, proces proti Marini Šušark, 30. 4.–11. 5. 1701).

⁹⁹ Objava urbarja gospostva Kočevje iz leta 1574 v: Wolsegger, *Das Urbarium, MMVK IV* (1891), str. 34.

¹⁰⁰ Prim. Golec, *Družba v mestih*, str. 381 sl.

Omemba prvega trškega sodnika z imenom Peter Zdravje na pobotnici iz leta 1580 (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 105, I/59, lit. R X–6, 7. 2. 1580).

komorno posest, bera podatkov za trg ni skromna, zato toliko bolj preseneča odsotnost tržanov in trških organov v določenih vrstah virov, v katerih bi jih najprej pričakovali in kjer je mogoče najti nemalo uporabnih podatkov za druge trge. Viri iz druge polovice 16. in prve četrtine 17. stoletja tudi s svojo molčečnostjo dovolj zgovorno pričajo, česa vsega Ribnica tedaj v primerjavi z drugimi trgi še ni imela. Pomenljiva je že odsotnost omembe trga ob prodajah ribniškega gospostva zastavnim imetnikom.¹⁰¹ Dejstvo, da se v vicedomskih sodnih protokolih nikoli ne pojavi ribniško trško sodišče ali vsaj trški sodnik, še lahko pripišemo naključju, da tu pač ni bilo podobnih sporov kot drugod. Šamo v enem primeru iz leta 1557 je namreč vicedomsko sodišče na drugi stopnji obravnavalo spor, ki ga je na prvi instanci razsodil ribniški oskrbnik (*hausphlegler zu Reiffniz*).¹⁰² Vsekakor pa ni več naključna odsotnost trškega sodstva v

dokumentih reformacijske komisije in v temeljnem urbarju, ki ga je ta sestavila leta 1573.¹⁰³

Trg Ribnica kot tak v omenjenem deželnokežjem urbarju nastopa z nekaterimi urbarialnimi ugodnostmi, sicer pa le še v zvezi s tavernino (*taffernrecht*), naloženo samo krčmarjem in vinotočem v trgu. Tudi stojnina na prošenjih v celotnem deželskem sodišču je pripadala izključno gospostvu. V urbarju ni niti z besedo omenjeno kako trško sodišče, temveč zgolj kvatrne pravde deželskega sodišča in krvno sodišče, kamor je poleg domačih tržanov (*neben der burgerschaft zu Reiffniz*) vabljenih za prisednike nekaj tržanov in meščanov iz sosesčine (*erbetnen burgern*). Pomenljiva je razlika z Radečami, kjer prisedniški zbor sestavljata trški sodnik in svet,¹⁰⁴ v Ribnici pa le nedefinirani tržani. Slednji drugače kot v številnih mestih in trgih niso postavljali niti vislic, ampak je to opravilo pripadalo podložnikom iz vasi Breže.¹⁰⁵

¹⁰¹ StLA, I. Ö. HK–Rep., Ex. Buch 1575–1576, fol. 171–174, 28. 3. 1575; Ex. Buch 1579, fol. 86–88, 11. 5. 1579.

¹⁰² ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 372, protokoli zaslišanj 1554–1558, fol. 254–255, 28. 4. 1557. – Spor je nastal zaradi 11 dukatov, ki jih je Ožboltu Kestnerju dolgoval Jurij Knafel, čigar ime zasledimo med Ribničani v urbarju iz leta 1573 (ARS, AS 774, Gospostvo Ribnica, knj. 1, urbar 1573, s. p.).

¹⁰³ StLA, I. Ö. HK–Sach, K 90/15–18. – ARS, AS 774, Gospostvo Ribnica, knj. 1, urbar 1573.

¹⁰⁴ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 107, I/60, lit. S–X, urbar Žebnik ali Radeče 1576, pag. 318–319; prav tam, lit. S–XI, urbar Radeče 1602, pag. 503–504.

¹⁰⁵ ARS, AS 774, Gospostvo Ribnica, knj. 1, urbar 1573, s. p., Landgerichts Besizung.

Ribniški trg je bil torej v sedemdesetih letih 16. stoletja šele na začetku svoje upravno-sodne emancipacije in, kot kaže, tudi edini od dolenskih srednjeveških trgov, ki je na tem področju odločilnejše korake naredil pozneje, že kot patrimonialni trg. Čeprav samo nekaj let po urbarju srečamo prvega **trškega sodnika**, ta ni bil enake narave kot sodniki v drugih trgih, denimo v Litiji ali Žužemberku, v katerih se sodnika v virih pojavita skoraj hkrati z ribniškim.¹⁰⁶ Slednji, po imenu Peter Zdravje (*markbtrichter zu Reyfniz*), je v letih 1580 in 1585 s podpisom potrdil pobotnici ljubljanskima obrtnikom, ki ju je zastavni imetnik gospostva Ribnica izplačal za opravljena dela na gradu.¹⁰⁷ Vmes je omenjenega sodnika leta 1581 kot podpisnik pobotnic zamenjal trški sodnik Gregor Fröschl.¹⁰⁸

O pristojnostih ribniškega trškega sodnika ne vemo nič zanesljivega. Prej navedena dejstva slejko-prej kažejo, da za prebivalce trga ni bil prva sodna instanca mimo zastavnega imetnika gospostva ali njegovega oskrbnika. Prejkone mu je pripadala nekakšna arbitrarna vloga v trški soseski ali posredništvo med gospostvom in tržani. Kot tak bi sodnik utegnil obstajati že zelo dolgo, a vendarle preseneča, zakaj se ne omenja v spisih deželno knežje urbarialne reformacije. Morebiti so sodniško funkcijo resnično uvedli šele Mosconi po letu 1573: tedaj v urbarju med gospodarji sploh še ni bilo poznejših sodnikov Zdravjeta in Fröschla.¹⁰⁹ Končno ni izključena hipoteza, da se je sodnik razvil in preimenoval iz navadnega župana, saj leta 1621 v trgu srečamo posestnika Mihaela, sina starega župana (*des alten suppan sohn*).¹¹⁰ Primer, da se je funkcija trškega sodnika razvila neposredno iz funkcije župana, je sredi 17. stoletja pozno nastali trg Cerknica.¹¹¹

Ob pojavu prvih dveh sodnikov (1580–1585) niti ni najpomembnejše, ali so ju Ribničani volili sami in ju je gospostvo samo potrdilo ali pa postavilo kot svo-

ja predstavnika. Zgovorno je dejstvo, da je iz osemdesetih let 16. stoletja ohranjenih več virov, v katerih nastopajo ribniški tržani in soseska, niti z besedo pa ni skupaj z njimi omenjen kak sodnik. Prošnja Ribničanov deželnemu knezu nadvojvodi Karlu za obnovitev propadlega tedenskega sejma, obravnavana sredi leta 1580, daje vtis, da na čelu trga ni nobenega organa ali osebe. Podpisali so jo le »n. der ganzen nachperschafft vnnd gmain des märkhtl Reifniz«, ki se na začetku naslavlja kot »wir arme vrbars vnderthanen vnnd burgerschafft des clainen armer vnnd schlechten märckhts zu Reiffniz«. Način samonaslavljanja je tu enak kot v prošnjah deželnemu knezu pri tistih trgih, ki niso imeli lastne uprave ali kjer sodnik ni bil predstavnik trške skupnosti.¹¹³ Tudi pod pritožbe deželnemu vicedomu so se malo pozneje (1584) podpisali le »na hubah naseljeni tržani in soseska« (*n. vnnd n. die huebsäsige burger: vnd nachberschafft zu Reiffniz*).¹¹⁴

Glede na zgornje ugotovitve moramo relativizirati osamljen primer naslavljanja »n. richter, rath vnd gannzer gemain vnsers marckhts Reiffniz in Crain«, ki ga je nadvojvoda Karel leta 1585 navedel v ukazu dvorni komori, naj Ribničanom na njihovo prošnjo pošlje nekaj orožja iz ljubljanske orožarne.¹¹⁵ Že formulacija »naš trg« priča o modifikaciji izvirnega naslova, poleg tega pa gre za enega številnih sočasnih klišejskih ukazov, zato bi bilo napak sklepati, da je Ribnica čez noč pridobila razvejano avtonomijo s sodnikom, svetom in občino. Podobni primeri od drugod pričajo, da je moral biti voljen predstavniški organ vsaj trški svet, če so si tržani sodnika sicer »izposodili« v osebi deželskega ali od gospostva postavljenega trškega sodnika. V Ribnici je malo pred tem, leta 1580, izpričana samo občina, a še ta ne kot občina tržanov, ampak kot »soseska in gmajna tržca Ribnica« (*nachperschafft vnnd gmain des märkhtl Reifniz*). Tudi če so se Ribničani v prošnji deželnemu knezu sami naslovili kot »sodnik, svet in občina«, so to storili v zadevi, ki ni imela posebnega pomena, pri tem pa zgolj posnemali tuje vzore in hoteli poudariti, da imajo tudi sami sodnika.¹¹⁶

Prav tako v tem času ni dokazov, da bi se že izoblikoval **formalnopравни sloj tržanov**, tj. moških

¹⁰⁶ V Litiji je trški sodnik prvič omenjen leta 1566 (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 124, I/70a, lit. W XXIII–3, urbar Višnja Gora 1566, s. p., Marckht Littay), v Žužemberku pa 1582 (prav tam, šk. 373, protokoli zaslišanj 1582–1584, fol. 24, 5. 1. 1582, fol. 46, 16. 2. 1582).

¹⁰⁷ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 105, I/59, lit. R X–6, 7. 2. 1580, 6. 3. 1585 (*kot Petter Gsundt*). – Peter Zdravje se kot trški sodnik omenja tudi leta 1597 (Gestrin, Reformacija v Ribnici, str. 99).

¹⁰⁸ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 105, I/59, lit. R X–6, 24. 10. 1581, 3. 11. 1581.

¹⁰⁹ Peter Zdravje, nekdanji sodnik ali že njegov sin, je naveden šele v naslednjem urbarju iz leta 1621, ko mu je v trgu pripadala polovična huba (ARS, AS 774, Gospostvo Ribnica, knj. 2, urbar 1621, s. p.), priimka Fröschl (Žabar?) pa sploh nikoli ne zasledimo.

¹¹⁰ ARS, AS 774, Gospostvo Ribnica, knj. 2, urbar 1621, s. p. – Oznaka »des alten suppan sohn«, ki jo leta 1621 srečamo tudi drugod v gospostvu, npr. kar dvakrat v Goriči vasi, je dala na Ribniškem priimek Stargažupana, v ribniškem trgu ponovno izpričan šele sredi 18. stoletja (ARS, AS 174, Terezijanski kaster za Kranjsko, šk. 124, RDA, N 169, No. 22, 23. 7. 1757).

¹¹¹ Golec, Cerknica – pozni nastanek, str. 220.

¹¹² ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, I/135, šk. 260, lit. R XII–1, prezentirano 11. 6. 1580, 14. 6. 1580.

¹¹³ Npr. v Senožečah leta 1577: »burgerschafft zu Senoetschach« (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 113, I/64, lit. S XXXVII–4, 29. 5. 1577) in Vipavi leta 1553: »nachparschafft vnd inwohner des marckhts Wippach« (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 285, I/145, lit. W II–4, 27. 7. 1553).

¹¹⁴ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 105, I/59, lit. R X–19, s. d. (pred 24. 11. 1584), 24. 11. 1584, 16. 12. 1586, 25. 4. 1587.

¹¹⁵ StLA, I. Ö. HK–Akten, 1585–III–85, 13. 3. 1585.

¹¹⁶ Podobno so leta 1577 storili Vipavci, ki so si trškega sodnika izposodili v osebi deželskega (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 285, I/145, lit. W II–4, prezentirano 2. 3. 1577).

oseb, ki bi jim določen trški gremij individualno podeljeval tržanske pravice. V reformiranih urbarjih je opazna podobnost z drugima dvema trgoma, nastalima iz hubne vasi, s Planino in Postojno. Delitev na tržane in netržane je pri vseh treh zemljiškoposestne narave, saj se tržani imenujejo posestniki celih in razdeljenih hub, na kajžah naseljeni gospodarji pa so podružniki.¹¹⁷ V urbarju iz leta 1573 trg Ribnica nastopa razdeljen na dve urbarialni enoti: ožji trg (*marckbt Reiffniz*), v katerem živijo tržani ali soseska (*die burgerschafft oder nachbarschafft zu Reiffniz*), in kajžarski del (*vnnndtersassen im marckbt Reiffniz*), pri čemer ne gre za fizično ločenost dveh delov naselja, temveč zgolj za dve vrsti posesti.¹¹⁸ Tudi ducata Ribničanov, ki jih pobotnice iz osemdesetih let 16. stoletja posamič naslavljajo kot tržane (*burger*) oziroma prebivalce Ribnice (*wohnhaft zu Reiffniz, in markbt seschafft*) in kot podložnike (*unterthan /.../ wonhaft zu Reiffniz*),¹¹⁹ s pomočjo urbarjev ni mogoče klasificirati drugače kot tržane na hubah in netržane – kajžarje. Delitev na dva sloja je bila prvenstveno premoženjska, saj nobena od statusno označenih oseb ni spadala v drugo premoženjsko skupino: netržani so brez izjeme kajžarji, tržani pa prebivalci ožjega trga, kar formalnopravne delitve vendarle ne izključuje.

Četudi torej Ribničani pod zastavnimi imetniki Mosconi, kakor kaže, niso dosegli enake stopnje upravno-sodne samostojnosti kot nekateri drugi dolenski trgi, je bila Ribnica demografsko in gospodarsko vendarle močan trg. Nadvojvoda Ferdinand je njegovi čevljarški bratovščini leta 1600 izdal svoboščine, ki so do srede 18. stoletja ostale edini deželno knežji privilegij obrtnikov kakega dolenskega trga.¹²⁰

Po letu 1619, ko je bilo ribniško gospostvo skupaj s trgov prodano v zasebne plemiške roke, so se tako kot drugod zrahljale vezi z deželno knežjimi oblastvi, s tem pa zožil spekter virov, na podlagi katerih smo dotlej spremljali upravno-sodni razvoj trga. Kljub temu da je arhiv gospostva leta 1778 pogorel,¹²¹ je ohranjenost dokumentov gosposčinske proveniencije

zaradi serije urbarjev celo med najugodnejšimi, če jih primerjamo z drugimi gosposčinskimi arhivi na Kranjskem,¹²² medtem ko je ogenj skupaj s trškim komunom (*marckt kamaun*) slejkoprej že omenjenega leta pogoltnil celoten trški arhiv. Razen peščice dopisov višjim oblastvom je z viri domačega izvora slabo dokumentirano predvsem 17. stoletje, za katerega imamo na voljo le dva gosposčinska urbarja (1621, 1659) ter od šestdesetih let dalje župnijske matične knjige. S stališča obravnavane problematike gre za pomembno dobo, ko je tu šele z zamudo dozorevala notranja trška uprava, vendar njenemu razvoju žal ni mogoče natančneje slediti.

Iz časa lastništva grofov Khislov (1619–1641) imamo samo urbar (1621) in prošnjo Janeza Jakoba Khisla notranjeavstrijski vladar v Gradcu iz leta 1627, naj se njegovim »lastniškimi tržanom v Ribnici« (*aigenthumbliche burgerschafft zu Reiffniz*) razširijo pravice prodajati in kupovati žito ne le ob sredah, ampak tudi druge dni v tednu.¹²³ Grofova prošnja v imenu tržanov ni odraz bistveno spremenjenega odnosa zemljiškega gospostva do trga, ampak predvsem lastnikovega osebnega interesa za povečanje gmotnih koristi. Tudi prej so denimo drugi plemiški lastniki kot trški gospodje vladarje prosili za tedenske sejme svojih tržanov.¹²⁴

Neodgovorjeno ostaja vprašanje, kdaj je socialna delitev na tržane in podružnike prerasla v formalnopravno delitev na individualno sprejete tržane in ostale prebivalce – netržane, kar pomeni tudi obstoj institucionaliziranega trškega sveta ter občine s sodnimi in upravnimi pristojnostmi. V urbarjih se Ribnica vseskozi deli na trg in podružnike, pri čemer je pomenljivo, da so v urbarju iz leta 1621 gospodarji ožjega trga zadnjikrat označeni kot »seshafte bürger«, nakar te oznake v naslednjem urbarju iz leta 1659 ni več.¹²⁵ Neposredno zatem je razlikovanje med tržani in netržani izpričano v najstarejših župnijskih maticah.¹²⁶ Kolikor se tržani (*civis*) iz časa po letu 1670 pojavijo že v urbarju iz leta 1659, gre tako kot v osemdesetih letih 16. stoletja izključno za gospodarje hub in oštatorv v ožjem trgu. Na drugi strani sama odsotnost oznake posameznih oseb kot tržan v matičnih knjigah še ne zadošča za dokazovanje teze, da je dvojnost tržani – netržani tedaj še vedno teme-

¹¹⁷ ARS, AS 774, Gospostvo Ribnica, knj. 1, urbar Ribnica 1573, s. p. – ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 73, I/42, lit. A I–1, urbar Postojna 1564, s. p. – ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 30, RDA, P 98, No. 12, urbar Postojna 1576, s. p. – ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 84, I/49, lit. H III–6, urbar Hošperk 1573, s. p. – ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 33, RDA, P 114, No. 27, urbar Hošperk 1573, s. p.

¹¹⁸ Na Mali Mlaki, poznejšem kajžarskem privesku trga, je tedaj živel šele komaj kak kajžar, leta 1564 denimo trije (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 105, I/59, lit. R II–5, davčni register Ribnica 1564, s. p., Auff der Lagkhen).

¹¹⁹ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 105, I/59, lit. R X–6, 15. 6. 1581, 24. 10. 1581, 12. 11. 1584, 12. 9. 1586.

¹²⁰ Potrditev čevljarkega reda nadvojvode Ferdinanda, 12. 5. 1600 v: ARS, AS 6, Reprezentanca in komora za Kranjsko v Ljubljani, šk. 52, fasc. XIX, lit. S, No. 26, 8. 5. 1758.

¹²¹ Celoten trg z gradom in 111 hišami je pogorel 18. julija 1778 (ARS, AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, politični odelek, šk. 24, lit. F, No. 13, 19. 7. 1778).

¹²² Prim. Smole, *Graščina Ribnica*.

¹²³ StLA, I. Ö. Reg., Cop 1627–IX–34, 10. 9. 1627.

¹²⁴ Krški škof Urban je na primer leta 1562 prosil za vladarjevo obnovitev tedenskega sejma trgu Mokronog (ARS, AS 166, Mesto Višnja Gora, fasc. VII, 8. 4. 1562), Hans pl. Auersperg pa dve leti pozneje za svoj lastniški trg Žužemberk (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 274, I/139, lit. S XVI–1, 23. 3. 1564).

¹²⁵ ARS, AS 774, Gospostvo Ribnica, knj. 1, urbar 1573; knj. 2, urbar 1621; knj. 3, urbar 1659; knj. 4, urbar 1707–1710; knj. 5, urbar 1711–1714; knj. 8, urbar 1723–1726.

¹²⁶ V najstarejši krstni matici 1662–1669 izraz *civis* še ni običajen, dokaj pogost pa postane v naslednji matični knjigi 1670–1682 (NŠAL, ZA Ribnica, Matične knjige, R 1662–1669, R 1670–1682).

ljila le na neformalni socialni podlagi: posestniki hub nasproti kajzarjem, saj se je delitev na prave tržane in ostale – netržane ali gostače – vedno in povsod opirala predvsem na premoženje.

Čeprav kontinuirano vrsto trških sodnikov srečujemo šele v prvi krstni matici od leta 1663,¹²⁷ je trg skoraj gotovo imel lastne sodnike ves čas od zadnje četrtine 16. stoletja. Če ob neugodni strukturi virov razumljivo še celotno 17. stoletje pogrešamo omembe trškega sveta in svetnikov, pa je vendarle presenetljivo, da so se Ribničani poznega leta 1705 na cesarja obrnili le kot »gehorsamste vnterthanen vnd burger zu Reiffniz in Vnter Crain«.¹²⁸ Izbira samonaslovitve brez omembe trških organov spominja na ono iz leta 1580, ko je že obstajal sodnik, a ga v prošnji vladarju ne zasledimo. Ribnica leta 1705 prav tako ni bila brez trškega sodnika, saj je ta skupaj s sedmimi najstarejšimi tržani (*alle burger dises markhs Reiffniz*) domačega župnika poprosil, da je v podkrepitev prošnje za tedenski sejem potrdil njihovo pričevanje o nekdanjem obstoju in propadu sejma.¹²⁹ V nadaljnjem postopku, ki še leta 1718 ni bil zaključen, se končno pojavijo tudi prepisi dokumentov, ki sta jih podpisala sodnik in svet trga Ribnica.¹³⁰

Čas izoblikovanja trškega sveta in voljenega sodnika po zgledu deželno knežjih mest ter drugih dolenjskih trgov je torej precej negotov. Z večjo verjetnostjo kot v dobo zastavnih imetnikov pred letom 1619 ju je mogoče postaviti v čas, ko so ribniško gospostvo in trg posedovali grofje Khisli (1619–1641) in njihovi nasledniki baroni (nato grofje) Trilleki (1641–1707), vsekakor pa pred konec 17. stoletja. O volitvah trškega sodnika sicer ni nobenega neposrednega poročila skoraj do konca 18. stoletja, a glede na doseženo upravno razvojno stopnjo tudi ne utemeljenega dvoma.

Upravne razmere v gospostvu in trgu postanejo razvidnejše z nastopom grofov Kobenzlov (1707–1810).¹³¹ Protokol podložniških listin ribniškega gospostva iz let 1709–1741 razkriva, da tako kot v Žužemberku domena gosposočinske pisarne ni bil samo promet z nepremičninami, ampak tudi izdajanje poročnih pogodb in overitve oporok trških prebivalcev. Le kot fizične osebe, tj. kot neposredni udeleženci ali priče, v protokolu nastopajo razni trški sodniki,

posamezni tržani in netržani, nikjer pa trški svet ali svetniki.¹³² Katere civilnopravne zadeve so, če sploh, pripadale trškemu sodniku in svetu, je težko določljivo zgolj »ex silencio«. Verjetno so bili trškemu sodstvu vsaj do določene višine denarnih kazni pridržani nižjesodni kazenski primeri.

Iz protokola podložniških listin 1709–1741 izhaja kot najpomembnejša ugotovitev evidentnost **pravnoformalne delitve** Ribničanov na polnopravne tržane in netržane, tj. v trgu živeče gosposočinske podložnike ter rojenjake. S konkretnim primerom sprejema novega tržana je delitev končno potrjena poznega leta 1769.¹³³ A tudi zdaj razdeljenost tržani – netržani ne presega premoženjske delitve gospodarji hub in oštator – kajzarji, zaradi katere za 16. in 17. stoletje ni mogoče zanesljivo dokazati, da so že takrat obstajali formalnopravno sprejeti polnopravni tržani. Kot »v trgu naseljene podložnike« so označevali kajzarje in sinove gospodarjev hub, ki še niso premogli lastne posesti in niso izpolnjevali pogojev za sprejem v tržanstvo.

Sredi 18. stoletja imamo o šibkih pristojnostih ribniške trške uprave vsaj dva tehtna indica. Prvič, pri napovedih in sestavi fasij terezijanskega katastra drugače kot pri ostalih štirih avtonomnih dolenjskih trgih nimajo nobene vloge trški organi, ampak je trg zgolj eden od urbarialnih krajev gospostva.¹³⁴ Po tem se Ribnica ne razlikuje od neavtonomnih dolenjskih in notranjskih trgov. Prav tako se na njeno trško upravo ni obrnil dolenjski okrožni glavar, ko je leta 1752 ugotavljal stanje neagrarnega gospodarstva trgov ter zahteval poročila le od Mokronoga, Žužemberka, Litije in Radeč.¹³⁵ Stanje v petdesetih letih 18. stoletja tako na svoj način potrjuje zapoznelost in nepopolno izoblikovanost tistih upravnih funkcij, ki so bile za upravno-sodno avtonomne trge značilne že od druge polovice 16. stoletja.

Na drugi strani je Ribnica premogla dve materialni značilnosti avtonomnih trgov: **komunsko hišo in trški pečat**. Na dobro vzdrževano komunsko hišo (*der cummaun albier*) so se Ribničani sklicevali leta 1706 kot na dokaz o obstoju že zdavnaj propadlega tedenskega sejma.¹³⁶ Hiša je bila očitno prosta vseh urbarialnih obveznosti, saj je ni ne v urbarjih ne v terezijanskem katastru in se zadnjič omenja leta 1778, ko je v velikem požaru pogorela skupaj s svojim

¹²⁷ Kot prvi sodnik (*judex*) se v maticah omenja Peter Erko, npr. 29. 10. 1663, 14. 6. 1664, 23. 3. 1666 (NSAL, ŽA Ribnica, Maticne knjige, R 1662–1669, s. p.).

¹²⁸ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 260, I/135, lit. R XII–1, prezentirano 5. 10. 1705.

¹²⁹ Prav tam, 2. 6. 1706.

¹³⁰ Prav tam, 31. 8. 1718, priložen prepis prošnje s. d. – A. Skubic je pred drugo svetovno vojno v ribniškem graščinskem arhivu videl dopisa sodnika in sveta z dne 23. 5. 1708 in 17. 2. 1714 ter odgovor cesarja Karla VI. istima z dne 8. 8. 1714 (Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 427–428, 597).

¹³¹ Od njihovega prevzema Ribnice naprej je ohranjena skoraj kontinuirana serija gosposočinskih urbarjev (od 1707), za obravnavano obdobje pa še pomemben protokol podložniških listin 1709–1741 (prim. Smole, *Graščina Ribnica*, str. 11).

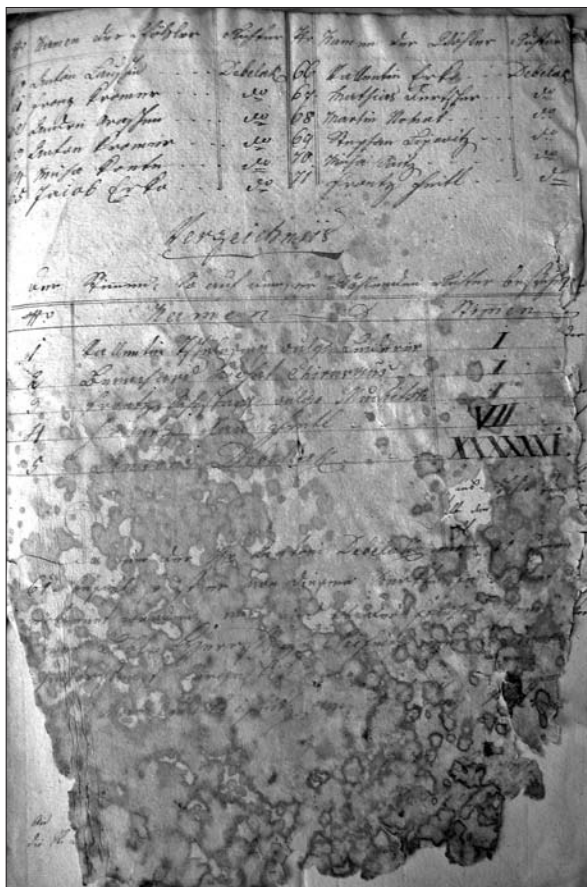
¹³² ARS, AS 774, Gospostvo Ribnica, knj. 26, protokol podložniških listin 1709–1741.

¹³³ ZAL, NME 5, Mestna občina Novo mesto, fasc. 1, št. 49, 12. 11. 1769.

¹³⁴ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 124, RDA, N 169; šk. 79, BT, N 169.

¹³⁵ ARS, AS 6, Reprezentanca in komora za Kranjsko v Ljubljani, šk. 88, fasc. XXVIII, 23. 11. 1752.

¹³⁶ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 260, I/135, lit. R XII–1, 2. 6. 1706. – Za njimi je leta 1739 za obnovo tedenskega sejma cesarja prosil še grof Janez Gašper Kobenzl in navedel enak dokaz: »stüff, vnd bäulich erhaltene commaun« (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 197, I/107, lit. L XX–2, s. d., prezentirano 25. 6. 1739).

Sklepni del zapisnika volitev trškega sodnika leta 1797 (ARS, AS 774, Gospodstvo Ribnica, šk. 41, Volitve in inštrukcije za rihtarje 1797, 15. 6. 1797).

zvoncem.¹³⁷ Samo nekaj let prej (1769) naletimo na za zdaj najstarejše in edino znano sodnikovo pečatnje z domnevno trškim pečatom. Vtisnjen pečat na potrdilu trškega sodnika Janeza Jurija Turka je odtrgan, njegova velikost pa nedvoumno priča, da ni šlo za navaden zasebni pečat.¹³⁸ Kdaj si je Ribnica dala izdelati pečat, ne vemo, ne preseneča pa njegov pozni pojav, še posebej v primerjavi s trškimi pečati upravnosodno samostojnejših trgov.

Končno najdemo konec 18. stoletja neposredno potrditev, da so ribniškega trškega sodnika (*Markt-richter*) resnično volili in torej ni bil zgolj postavljeni organ zemljiškega gospodstva. Edini ohranjeni volilni zapisnik, datiran 15. junija 1797 in žal poškodovan,

razkriva celo potek sodniških volitev. Te so potekale v navzočnosti (gospoščinskega) uradnika, ki je zapisnik tudi sestavil in ga štiri dni zatem predložil v potrditev gospostvu Ribnica. Udeležencev volitev je bilo skupaj 71, zapisnik pa jih imenuje z dvema oznakama: »Marktglieder« in »Bürger«. Koliko se jih sklicu volitev ni odzvalo, ne vemo, kakor tudi ne, kdo je predlagal pet sodniških kandidatov. Od 71 glasov jih je kar 61 prejel Anton Debelak, 7 Franc Ksaver Feitl in po enega trije drugi kandidati, izvoljenega sodnika pa je moralo potrditi še domače zemljiško gospostvo.¹³⁹ O trajanju sodniškega mandata in dotedanji praksi pri volitvah ni znanega ničesar, tako tudi ne, od kdaj je bil ribniški trški sodnik voljen organ.

Zato pa je iz arhivskega gradiva ribniškega gospostva jasno razvidno, da so imeli trški sodniki v zadnjih desetletjih pred ukinitvijo trških uprav (1812) zelo omejene pristojnosti. Iz popisa prejemkov in izdatkov Jožefa Rudeža kot upravitelja premoženja Štefana Arka za obdobje 1797–1800 izvemo, da je trški sodnik od tržanov pobiral njevsko desetino in razne prispevke ter po potrebi skrbel za (vojaško) pripravo in popravilo ceste.¹⁴⁰ Sestavljanje dokumentov (pogodb, zadolžnic, oporok idr.) je bilo po vsem sodeč v izključni pristojnosti gospostva. Celo naziv tržan (*Bürger*) se v gospoščinskih in župnijskih listinah te dobe ne pojavlja več, ampak je govor zgolj o podložnikih v trgu.¹⁴¹ Trški sodnik je v listinah izpričan kvečjemu kot zasebnik, konkretno leta 1768 kot priča v neki zamenjalni pogodbi (*Hans Georg Turk Marktrichter*).¹⁴² Morda je v tem času še poravnaval manjše spore med prebivalci trga, o čemer sicer ni nikakršnih pričevanj.

Zadnji ribniški trški sodnik je bil trgovec Jožef Detoni, izpričan jeseni 1811,¹⁴³ tik preden je stari sistem trških sodnikov povsod na Kranjskem ugasnil. Leta 1812 je namreč francoska oblast uvedla občine na čelu z župani (meri),¹⁴⁴ s čimer je upravno-sodna avtonomija prenehala. Po restavraciji avstrijske oblasti (1813) je bila Ribnica do uvedbe modernih občin (1849) hkrati središče glavne občine in (pod)občine ter tako sedež nadrihtarja in podrihtarja.¹⁴⁵ Ni pa po-

¹³⁹ ARS, AS 774, Gospodstvo Ribnica, šk. 41, Volitve in inštrukcije za rihtarje 1797, 15. 6. 1797.

¹⁴⁰ ARS, AS 774, Gospodstvo Ribnica, šk. 13, Rusticalia, pobotnice, 1797–1800. – Ribničan Štefan Arko je v tem času kot trgovec živel v Pecu na Ogrskem, njegovo hišo št. 24 v Ribnici pa je leta 1799 vzel v zakup Martin Kanduš, ribniški tobačni založnik (ARS, AS 774, Gospodstvo Ribnica, šk. 14, Civitatensia, zakupna pogodba, 4. 4. 1796).

¹⁴¹ ARS, AS 774, Gospodstvo Ribnica, šk. 13, Rusticalia, kupoprodajne pogodbe 12. 4. 1730, 23. 4. 1761 in 12. 9. 1763, 15. 4. 1800; izročilno pismo 6. 2. 1787, dolžno pismo 29. 5. 1787, oporoki 2. 4. 1789 in 22. 11. 1792, zadolžnica 17. 1. 1807, izplačilo dolžnikov 12. 5. 1812.

¹⁴² Prav tam, zamenjalna pogodba 16. 5. 1768.

¹⁴³ NŠAL, ŽA Ribnica, Matične knjige, R 1809–1812, 8. 11. 1811.

¹⁴⁴ Žontar, *Struktura uprave*, str. 202.

¹⁴⁵ V glavno občino Ribnica so bile vključene podobčine Ribnica, Gorenja vas, Sušice, Dane in Jurjevica (*Haupt-Ausweis*

¹³⁷ ARS, AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, politični oddelek, šk. 24, lit. F, No. 13, 10. 9. 1778. – Stavba ni mogla biti ne posebej velika ne vredna. V seznamu škode je namreč ocenjena na piclih 60 gld, medtem ko so grajsko pristavo ovrednotili na 3.500, grad pa na 10.547 gld. – Kot kaže, komunske hiše niso obnovili, saj v Ribnici po franciscejskem katastru leta 1823 ni bilo nikakršne občinske ali srenjske hiše (ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 232, k. o. Ribnica).

¹³⁸ ZAL, NME 5, Mestna občina Novo mesto, fasc. 1, št. 49, 12. 11. 1769.

trjeno, ali so morda ribniškega podrihtarja vendarle naslavljali tudi kot trškega rihtarja in ali so ga volili, kot se je, denimo, dogajalo v Žužemberku.¹⁴⁶

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije

AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko

AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko

AS 6, Reprezentanca in komora za Kranjsko v Ljubljani

AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, politični oddelek

AS 166, Mesto Višnja Gora

AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko

AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko

AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko

AS 774, Gospodstvo Ribnica

AS 1063, Zbirka listin

ARS, AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko

AS 1087, Zbirka dopolnilnih mikrofilmov, Listine iz HHStA.

ADG – Archiv der Diözese Gurk, Klagenfurt Handschriften

HHStA – Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien

AUR – Allgemeine Urkundenreihe

Hs. – Handschriften

FAA – Fürstlich Auerspergsches Archiv

NŠAL – Nadškofjski arhiv Ljubljana

ŠAL/Ž – Škofjski arhiv Ljubljana/Župnije

ŽA Ribnica – Župnijski arhiv Ribnica

StLA – Steiermärkisches Landesarchiv, Graz

All. Urk. Reihe – Allgemeine Urkundenreihe

I. Ö. Privilegienbuch II

I. Ö. HK–Rep. – Repertorien der innerösterreichischen Hofkammer

I. Ö. HK–Akten – Akten der innerösterreichischen Hofkammer

I. Ö. HK–Sach – Sachabteilung der innerösterreichischen Hofkammerakten

I. Ö. Reg. – Archiv der innerösterreichischen Regierung

ZAL, LJU – Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Dolenjsko in Belo krajino v Novem mestu
ZAL, NME 5, Mestna občina Novo mesto

ZRC SAZU, ZIMK – Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa
Božo Otorepec: Centralna kartoteka srednjeveških listin 1243–1500.

LITERATURA IN OBJAVLJENI VIRI

Apih, Josip: K obrtni politiki 18. veka. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko IV* (1894), str. 58–73, 87–103.

Blaznik, Pavle et al. (ur.): *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. I. zvezek. Agrarno gospodarstvo*. Ljubljana: SAZU, Inštitut za zgodovino, Sekcija za občo in narodno zgodovino, 1970.

Gestrin, Ferdo: Doneski k zgodovini Ljubljane v srednjem veku. *Zgodovinski časopis* 5 (1951), str. 192–209.

Gestrin, Ferdo: Reformacija v Ribnici in okolici. *Kronika* 30 (1982), št. 2, str. 95–102.

Golec, Boris: Cerknica – pozni nastanek in specifični razvoj največjega slovenskega trga. *Kronika* 66 (2018), št. 2, str. 213–230.

Golec, Boris: *Družba v mestih in trgih Dolenjske in Notranjske od poznega srednjega veka do srede 18. stoletja* (doktorska disertacija), Ljubljana, 1999.

Golec, Boris: Trg Žužemberk v dobi trške samouprave (do 1849). V: *Žužemberški grad. Subkranjski zbornik*. Žužemberk: Občina, 2000.

Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku. IV. zvezek. Listine Mestnega arhiva ljubljanskega 1471–1521. Ljubljana: Mestni arhiv ljubljanski, 1959.

Gruden, Josip: *Cerkvene razmere med Slovenci v XV. stoletju in ustanovitev ljubljanske škofije*. Ljubljana: Leonova družba, 1908.

Gruden, Josip: Doneski k zgodovini protestantizma na Slovenskem. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko XVII* (1907), str. 1–15, 53–65, 121–140.

Haupt-Ausweis über die Einteilung des Laibacher Gouvernements in Provinzen, Kreise, Sektionen, Bezirksobrigkeiten, Hauptgemeinden, Untergemeinden und Ortschaften, nebst deren Häuser und Seelenzahl in Jahre 1817. [Laibach, 1817].

Hoff, Heinrich Georg: *Historisch-statistisch-topographisches Gemälde vom Herzogthume Krain und demselben einverleibten Istrien. Dritter Theil*. Laibach: Heinrich Wilhelm Korn, 1808.

Höfler, Janez: *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem: Kranjska*. Ljubljana: Viharnik, 2015.

Höfler, Janez: *O prvih cerkvah in pražupnijah na Slovenskem. Prolegomena k historični topografiji predjožefinskih župnij*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1986.

¹⁴⁶ 1817, fol. M2). Leta 1830 je bil nadrihtar (*Oberrichter*) Janez Petelin, podrihtar (*Unterrichter*) pa Mihael Novak (ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, Cenilni operati, N 232, k. o. Ribnica, zapisnik o klasifikaciji zemljišč, 15. 10. 1830).

¹⁴⁶ Golec, Trg Žužemberk, str. 38–41.

- Höfler, Janez: *Trije popisi cerkva in kapel na Kranjskem in Slovenskem Štajerskem s konca 16. stoletja* (SAZU, Viri za zgodovino Slovencev, Knjiga šesta). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 1982.
- Koblar, A.(nton): Drobtinice iz furlanskih arhivov. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko I* (1891), str. 1–38; II (1892), str. 30–92; III (1893), str. 16–27, 101–109, 184–201, 244–252; IV (1894), str. 13–30, 73–78.
- Komatar, Fr.(anc): Ein Cartular der Karthause Pletriach. *Mitteilungen des Musealvereines für Krain XIV* (1901), str. 23–48, 49–72.
- Kos, Janko – Toporišič, Jože: Vodnik Valentin, geslo v: Munda, Jože (ur.): *Slovenski biografski leksikon. Štirinajsti zvezek. Vode–Zdešar*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1986, str. 509–528.
- Kos, Milko: *Gradivo za historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500)*. Ljubljana: Inštitut za občo in narodno zgodovino Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 1975.
- Kos, Milko: *Srednjeveški urbarji za Slovenijo. Zvezek tretji. Urbarji Slovenskega Primorja. Drugi del* (Viri za zgodovino Slovencev. Knjiga tretja). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1954.
- Lavrič, Andrej: Čevljarska bratovščina sv. Ane v Cerknici. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo VII–VIII* (1926–1927), str. 17–20.
- Lavrič, Andrej: Čevljarska in usnjarska zadruga v Ložu. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko XIX* (1909), str. 116–123.
- Otorepec, Božo: Doneski k zgodovini Ribnice in okolice v srednjem veku. *Kronika* 30 (1982), št. 2, str. 79–87.
- Otorepec, Božo: *Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenska matica: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1988.
- Parapat, Janez: Doneski k zgodovini Kranjskih mest, II. Kočevje. *Letopis Matice Slovenske 1874*. Ljubljana, 1874, str. 75–102.
- Preinfalk, Miha – Bizjak, Matjaž: *Turjaška knjiga listin II. Dokumenti 15. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, 2009.
- Preinfalk, Miha: *Plemiške rodbine na Slovenskem. 17. stoletje. 1. del. Od Billichgrätzov do Zanettijev*. Ljubljana: Viharnik, 2014.
- Rutar, S.(imon): Archivalisches aus Wippach. *Mitteilungen des Musealvereines für Krain IV* (1891), str. 53–60.
- Skubic, Anton: *Zgodovina Ribnice in ribniške pokrajine*. Buenos Aires: Editorial Baraga, 1976.
- Smole, Majda: *Graščina Ribnica*. Ljubljana: Arhiv SR Slovenije, 1980 (Publikacije Arhiva SR Slovenije, Inventarji, Serija Graščinski arhivi, Zvezek 4).
- Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982.
- Valvasor, Johann Weichard: *Die Ehre deß Hertzogthums Crain, I–XV*. Laybach – Nürnberg: Wolfgang Moritz Endter, 1689.
- Valvasor, Johann Weikhard Frhr von: *Topografija Kranjske [Slikovno gradivo]: 1678–79: skicna knjiga. Janez Vajkard Valvasor*. Faksimiliran natis, 2. natis. Ljubljana: Valvasorjev odbor pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, 2001.
- Vodnik, Valentin: *Zadovolne Krajnc. Izbrano delo* (Klasiki Kondorja 20). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1997.
- Wolsegger, Peter: Das Urbarium der Herrschaft Gottschee vom Jahre 1574. *Mitteilungen des Musealvereines für Krain III* (1890), str. 140–183; IV (1891), str. 13–45.
- Žontar, Jože: *Struktura uprave in sodstva na Slovenskem od srede 18. stoletja do leta 1848*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1998.

SPLETNI VIR

<https://topografija.zrc-sazu.si/> (dostop januar 2018).

ZUSAMMENFASSUNG

»Ribenca, narlepši terg na Krajnskim« (»Reifniz, der schönste Markt in Krain«). Der Markt Ribnica (Reifniz) bis zum Ende der Marktautonomie am Beginn des 19. Jahrhunderts

Ribnica (Reifniz) in Unterkrain war einer der größeren und bemerkenswerteren Märkte in Krain, mit starker nichtagrarischer Tätigkeit, vor allem einem weit verbreitetem Kürschnergewerbe. Die Besonderheit des Marktes Reifniz ist seine Entstehung unmittelbar aus einem Dorf. Dazu kam es in der Zeit der Kolonisierung der benachbarten Gottschee in der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts. Dieser Entstehungstypus eines Marktes ist in der slowenischen mittelalterlichen Siedlungsgeschichte am wenigsten vertreten, neben Reifniz kam er in nur in zwei weiteren Märkten vor, in Postojna (Adelsberg) und in Planina (Alben). Die Transformation einer Dorfsiedlung in den Markt ist aus der typischen Besitzstruktur erkennbar, mit Huben (Bauernhöfen) als Grundeinheit. Reifniz wurde als Markt 1350 unter den Grafen von Ortenburg zum ersten Mal erwähnt, als es schon ein bedeutendes wirtschaftliches und administratives Zentrum war. Am Ende des Mittelalters entwickelte sich Reifniz

auch zu einem wichtigen kirchlichen Verwaltungszentrum, da sich die Pfarrer von Reifniz (die Pfarre wird 1363 belegt) als Archidiakone zu bezeichnen begannen. Den Ortenburgern folgten als Eigentümer der Herrschaft und des Marktes die Grafen von Cilli. Nach ihrem Aussterben war Reifniz ab 1456 im Besitz des Landesfürsten, seit 1618 jedoch im Besitz von drei adeligen Familien, der Khisl, Trillek und Kobenzl, bis es am Ende der hier behandelten Epoche in nichtadelige Hände übergang (1810).

Die Besonderheit von Reifniz unter den Märkten in Unterkrain – die unmittelbare Entstehung aus einem Hubendorf – kam sehr klar zum Ausdruck in der dreifachen Form der Besitzeinheiten: die ältesten waren Huben, etwas jünger waren die Hofstätten, und die jüngste Schicht bildeten Keuschen oder die »Untersasserei«, die sich hier außerdem sehr intensiv teilten und (wieder) vereinigten, wie nirgendwo sonst.

Der Markt Reifniz wies immer eine starke nicht-agrarische Tätigkeit auf und war unter den Unterkrainger Märkten der einzige mit einer eigenen Zunft. Seit 1600 war hier die privilegierte Zunft der Schuster aktiv, 1751 wurde auch den Kürschnern das landesfürstliche Zunftprivileg erteilt. In der Mitte des 18. Jahrhunderts lässt sich die nicht-agrarische Wirtschaft quantitativ veranschaulichen; damals zählte der Markt etwa 93 Häuser. Mit einem Gewerbe, meistens mit der Kürschnerei, waren 41 Hausbesitzer beschäftigt (44,1%), weitere vier hatten andere Berufe, was zusammen eine schwache Hälfte ausmachte (48,4%).

Im Vergleich zu einigen anderen Märkten hatte Reifniz niemals viele eigenen Märkte, eher das Gegenteil war der Fall: von hier gingen zahlreiche Erzeugnisse des heimischen Gewerbes auf die anderen Märkte im Land und außerhalb. Reifniz sollte auch über das Recht verfügen, eigenen Wochenmarkt zu veranstalten, die Reifnizer berichteten aber 1580, dass dieser schon vor vielen Jahren eingegangen sei. Dasselbe geschah später auch mit dem damals neu eingerichteten Wochenmarkt. Er erlosch schon bald nach 1630, als der Reifnizer Markt auch demographisch die stärksten Rückschläge erlitt. Die heimische Herrschaft hatte 1621 in Reifniz 91 Untertanen, nach dem Urbar aus dem Jahre 1659 aber nur noch 51. Die Reifnizer mussten in ihrer unmittelbaren

Nähe den konkurrierenden Wochenmarkt im Dorf Sodražica dulden, der 1752 endgültig legalisiert wurde.

Offenbar wirkte sich die wirtschaftlich rege erste Hälfte des 18. Jahrhunderts in Reifniz sehr positiv aus und bewirkte einen neuen Aufschwung. Dank kleinen Besitzern vergrößerte sich die Zahl der untertänigen Häuser in kurzer Zeit um ein gutes Viertel, von 56 auf 72, und stieg bis in die fünfziger Jahre des 18. Jahrhunderts unwesentlich auf 76, zusammen mit den kirchlichen Untertanen auf 93. Bei den Häuslern muss auf einen bedeutenden Unterschied zu den vergangenen beiden Jahrhunderten hingewiesen werden. Jetzt standen die neuen Keuschen im Markt selbst und viel weniger am Rand der Marktsiedlung.

Einen neuen Wendepunkt in der Entwicklung des Marktes brachte der katastrophale Brand im Jahre 1778. H. G. Hoff schrieb in seiner topographischen Darstellung Krains im Jahre 1808: »der Markt hat sich so umgeändert, dass er jetzt ohne Zweifel einer der schönsten im Lande ist«. Parallel zu den günstigen wirtschaftlichen Bedingungen stieg auch die Bevölkerungszahl. Reifniz konnte schon vor der Mitte des 18. Jahrhunderts die benachbarte Stadt Kočevje (Gottschee) überholen. Am Beginn des 19. Jahrhunderts (1817) war es mit den 150 Häusern und 971 Seelen der größte Markt in Unterkrain.

Es ist keineswegs überraschend, dass sich Reifniz unter jene fünf von etwas mehr als ein Dutzend Unterkrainger Märkten einreihet, die über eine entwickelte Autonomie in Verwaltung und Gerichtswesen verfügten. Die Marktautonomie entwickelte sich jedoch nicht in dem Maße wie in einigen anderen Märkten. Trotz ungünstiger Quellenlage gibt es Indizien, dass die Marktverwaltung eher schwach ausgeprägt und der Verwaltung der Herrschaft Reifniz im starken Maße untergeordnet war. Erst 1769 wird das Siegel mit dem vermutlichen Marktsiegel und erst Ende des 18. Jahrhunderts die Wahl des Marktrichters belegt; die Funktion des Richters bestand zwar schon mindestens seit der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts. Die Selbstverwaltung des Marktes endete so wie anderswo in Krain unter französischer Herrschaft Ende 1811.